

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Bc. Barbora Pekáčová

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Sociální aspekty života uživatelů azylových domů
a jejich znovuzačlenění do společnosti**

Bc. Barbora Pekáčová

Diplomová práce

2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Barbora Pekáčová
Osobní číslo: H11724
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Resocializační pedagogika
Název tématu: Sociální aspekty života uživatelů azylových domů a jejich znovuzачlenění do společnosti
Zadávající katedra: Katedra věd o výchově

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je zjistit, jak kvalita předchozího života uživatelů azylových domů ovlivňuje jejich reintegraci do společnosti. Práce se bude zaměřovat na jednotlivé případy bezdomovců a bude zkoumat nejen jejich současné hodnocení situace, ale i předchozí život a jejich subjektivní pohled na něj. Bude zkoumat hlavně rodinné poměry a další sociální aspekty. Na základě získaných faktů pak bude zjišťovat, jaký vliv má předchozí život konkrétního jedince na jeho reintegraci do společnosti. Teoretická část informuje o azylových domech, jejich organizaci a fungování, zaměřuje se na jedince, kteří v těchto institucích žijí, na jejich kvalitu života, ale také na okolnosti, které je do této těžké životní situace mohly dovést. Praktická část bude zaměřena přímo na konkrétní případy jedinců, kteří nyní žijí v azylovém domě. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu -metody kazuistiky budu zjišťovat, jak mohou předchozí životní zkušenosti ovlivnit osobnost azylantů a jejich případné znovuzачlenění do společnosti a návrat do normálního života. Přínos práce spočívá v osvětlení problematiky azylových domů a je sondou do života specifické marginalizované skupiny osob bez přístřeší.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BEDNÁŘOVÁ, Zdena a Lubomír PELECH. Sociální práce na ulici: Streetwork. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1999, 102 s. ISBN 80-723-9048-1.

RICHTEROVÁ, Bohdana a Lenka ORGONÍKOVÁ. Různé cesty pomoci: porovnání teorie a praxe sociální práce s lidmi bez domova. Krnov: AKLUB, 2008, 72 s. ISBN 978-802-5415-627

HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. Bezdomovství - extrémní vyloučení. [1. vyd.]. Praha: NADĚJE, 1996, 107 s. ISBN 80-902-2920-4

VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 4. Vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. Bezdomovectví. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-807-3871-000.

HRADECKÝ, I., aj. Definice a typologie bezdomovství. Praha: Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8

JENCKS, Christopher. The homeless. 3. print. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1995. ISBN 978-067-4405-967

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Alena Vališová, CSc.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **28. března 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

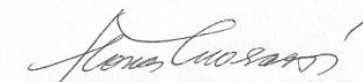

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. října 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že na moji práci se vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 27.12.2012

Bc. Barbora Pekáčová

Poděkování

Děkuji své vedoucí práce [prof. PhDr. Aleně Vališové, CSc.](#) za odborné konzultace a za mnoho cenných rad a užitečných podnětů při vytváření této diplomové práce.

Bc. Barbora Pekáčová

Anotace

Cílem této diplomové práce je zjistit, jak ovlivňují sociální aspekty života uživatelů azylových domů jejich případnou reintegraci do společnosti.

Zaměřuje se hlavně na vliv rodiny a vrstevníků, případně celého sociálního prostředí, sociální situace, ve které klient žil, než přišel o domov a okrajově se zaměřuje i na ostatní okolnosti, které na klienta mohly působit, než se stal osobou bez přístřeší a klientem azylového domu.

V teoretické části jsem se zabývala Azylovými domy v ČR, jejich organizací a fungováním, cílovou skupinou klientů těchto institucí a poté jsem se zaměřila na sociální aspekty života těchto jedinců a jejich souvislost s případnou reintegrací do společnosti.

Praktická část je prezentací mého kvalitativního výzkumu. Úkolem zkoumání bylo zjistit, jak u klientů azylových domů mohou předchozí sociální poměry přispět k jejich případné reintegraci do společnosti a návratu do normálního života.

Klíčová slova:

Bezdomovectví, azylový dům, sociální aspekty

Annotation

The aim of this thesis is to find out how social aspects of life of users of shelters affect their potential reintegration into society.

It focuses on influence of family and peers and potential all social environment, social situation, in which client lived, before he loose home. Marginally it focuses to other circumstances, which can affect him, before he become a person without a home and a client of shelter.

In the theoretical part, I introduced shelters in Czech Republic, their organization and functioning. Then I focused on target group of clients of this shelters and their social aspects of life and connection with their reintegration back into society.

The practical part is a presentation of my qualitative research. The task of the research was to determine how previous social aspects contribute to their potential reintegration into society.

Keywords:

Homelessness, shelter, social aspects

Obsah

Obsah	1
Úvod.....	3
1 Teoretická východiska řešené problematiky.....	4
1.1 Základní pojmy	4
2 Azylové domy.....	7
2.1 Azylové domy v ČR, jejich organizace a fungování.....	7
2.2 Kombinace azylového domu s nízkoprahovým denním centrem	11
2.3 Postoje společnosti k azylovým domům	15
2.4 Další orgány a organizace zabývající se problematikou bezdomovectví.....	17
2.5 Integrovaní a resocializační programy	18
3 Klienti azylových domů.....	21
3.1 Cílová skupina.....	21
3.2 Práce s klientem azylového domu.....	24
3.3. Metody práce s klientem	26
3.5 Motivační rozhovor.....	29
3.6 Reintegrace klienta.....	33
4 Faktory přispívající ke vzniku bezdomovectví se zaměřením na sociální aspekty	35
4.1 Rodinné poměry	35
4.2 Sociální prostředí	40
4.3 Závislostní chování	42
4.4. Duševní poruchy	46
4.5 Bezdomovectví jako způsob života.....	47
5 Souvislost sociálních aspektů života s reintegrací do společnosti.....	51
5.1. Vliv rodinného prostředí a okolí	51
5.2 Vlivy dosavadních zkušeností a hodnotová orientace	54
5.3 Sociokulturní handicap a jazyková bariéra	57
6 Kvalitativní výzkum	59
6.1. Kazuistiky uživatelů služby	62
6.2. Závěr kvalitativního výzkumu	72

Závěr	74
7 Použitá literatura	75
8 Přílohy.....	78
8.1. Osnova pro rozhovory.....	78
8.2. Ukázkový rozhovor	80
8.3. Ukázkový záznam o klientovi z azylového domu.....	88

Úvod

Problematika osob bez přístřeší a bezdomovectví jako takového je zejména v posledních desetiletích fenoménem velmi výrazným a diskutovaným. Bezdomovectví se ukazuje být extrémním projevem společenského vyloučení. Každý z nás je s ním dříve nebo později konfrontován, protože se zdá být již nedílnou součástí naší společnosti. Často z neznalosti nebo proto, že nás obtěžuje, odmítáme se touto problematikou zabývat a nesmyslně jej ztotožňujeme s navyklým stereotypem osob, které nechtějí pracovat a obtěžují, či dokonce vykořisťují společnost. Pravdou ale je, že ne každá osoba, která se ocitne na ulici, se do této situace dostala vlastním přičiněním. Ztráta přístřeší je hrozba, která se týká každého z nás. To ale bohužel nic nemění a na situaci a vnímání těchto skupin. Negativní emoční projevy a nepochopitelná slepota a hluchota ke stavu krajní nouze části našich spoluobčanů ukazují, jak obtížné bude přesvědčit naši veřejnost, představitele státu, nebo média a sdělovací prostředky o nutnosti úspěšně se vypořádat s tímto fenoménem. Přitom hlavně dostatečná informovanost, odbourávající předsudky, nás může nejlépe motivovat k pomoci těmto skupinám. Bezdomovectví není věcí individuálního výběru, jak mnozí tvrdí a snaží se tento fenomén takto definovat. Je to část sociálního procesu, důsledek kontinuálních sociálních a ekonomických sil, které vedou až k sociálním strukturám (trh, ať už pracovní, nebo s nemovitostmi, sociální zabezpečení, výchova a vzdělání, nebo rodinné struktury).

Skutečnost, že bezdomovectví by mělo být posuzováno raději ve svých příčinách, nežli v důsledcích, raději v prevenci než v represí, by nás mělo vést nejen k řešení již vzniklé situace, ale uplatňování primární prevence a zájmu o potencionální osoby bez přístřeší. Abychom porozuměli velikosti a šíři problému, je třeba pomyslet na všechny osoby, které v tomto okamžiku žijí v riziku ocitnout se mimo okruh veřejných nebo sociálních služeb, pomyslet na populační nevyrovnanost, problémy pracovních míst a bydlení, které je v současné ekonomické situaci pro mnoho lidí nedosažitelné. Je třeba pomyslet také na nebezpečné životní prostředí, vysokou nezaměstnanost, nedostatek vzdělání, nestabilní rodinný a společenský život. Všechny tyto faktory mohou ovlivnit vznik potíží spojených se ztrátou bydlení u konkrétního jedince. Cílem mé práce je srozumitelně přiblížit problematiku osob bez přístřeší, organizací, které se zabývají pomocí těmto osobám, a v neposlední řadě zkoumat souvislost sociálních aspektů života osob bez přístřeší, s jejich současnou situací a motivací k jejímu řešení.

1 Teoretická východiska řešení problematiky

1.1 Základní pojmy

V této kapitole stručně popíšeme a definujeme základní pojmy spojené s problematikou bezdomovectví a termíny, které se v následujících kapitolách často objevují.

Bezdomovectví

O pojem bezdomovectví byl obohacen český slovník po roce 1989, do té doby, jako by tento jev neexistoval. Minulý režim existenci bezdomovců prostě nepřipouštěl. Každý musel být někam zařazen, musel pracovat a někde bydlet, jinak byl stíhán za příživnictví. Po revoluci se radikálně změnil životní styl a málokdo byl na tak prudkou změnu připraven. Lidé nevěděli, jak naložit s nově nabytou svobodou, která od člověka vyžaduje zodpovědnost. Problém bezdomovectví vyplul na povrch a začal se prohlubovat. (Průdková, 2008)

Existuje mnoho definic pojmu bezdomovectví, mne zaujala definice z publikace Průdkové (2008), která říká, že bezdomovectví je společenský jev, kterému předcházejí procesy vedoucí ke ztrátě zázemí, životních jistot a ke společenskému vyloučení. Zasahuje všechny oblasti života jedince.

Oproti tomu Hradecký (1996) uvádí, že bezdomovectví je natolik široký pojem, že jej nelze obsáhnout jednou definicí, jelikož takováto definice by v sobě musela zahrnovat charakteristiky všech druhů bezdomovectví, a to včetně skrytého nebo potencionálního.

I přesto, že definice Průdkové mi vyhovuje v porovnání s definicemi dalších autorů nejvíce, nezbyvá mi, než s Hradeckým souhlasit. Bezdomovectví je fenoménem, který nelze obsáhnout jednou větou, nelze jej jednoznačně vystihnout všeobecnou definicí, protože je tak složitý a multifaktoriální, že ani po prostudování veškeré dostupné literatury neumíme přijít na to, jak jej vyřešit.

Bezdomovec

„Bezdomovec je člověk, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení, nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech, či v neadekvátních bytových podmínkách.“ [Průdková, 2008: s. 10].

Kromě výrazu bezdomovec se setkáváme i s jinými termíny, jako je například osoba bez přístřeší, člověk na ulici, nebo člověk bez domova. Zákon o sociálních službách bezdomovce definuje jako osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. (Průdková, 2008)

Pro mne osobně má slovo bezdomovec poměrně pejorativní nádech, proto mnohem raději používám termín osoba bez přístřeší.

Velmi zajímavé a poměrně radikální vyjádření toho, kdo je bezdomovec jsem našla v publikaci The Homeless Christophera Jenckse. Teorie některých amerických sociologů totiž tvrdí, že bezdomovcem je člověk bez rodinných vazeb a to bez ohledu na to kde žije (Jencks, 1994).

Azylový dům

Podle Štěchové (2008), můžeme azylový dům definovat jako instituce, které poskytují „ubytování osobám, které se ocitly v obtížné sociální situaci a nejsou schopny ji samy řešit.“ [Štěchová, 2010: s. 17]. Častým modelem je kombinace několika institucí zároveň, což umožňuje poskytování komplexní pomoci osobám bez přístřeší. V budově azylového domu tak můžeme často najít i noclehárnu, terénní programy a nízkoprahové denní centrum.

Velmi pozitivně hodnotím sdružování těchto institucí, protože z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že více institucí v jedné budově s sebou nese větší pravděpodobnost, že klient najde motivaci ke změně a budeme moci poskytnout komplexní řešení od primární krizové intervence až po resocializační programy vedoucí k jeho návratu do normálního života.

Sociální aspekty

Pojem sociální aspekty můžeme vnímat v různých pojetích. Pro účely této práce sociální aspekty znamenají sociální prostředí, ze kterého jedinec vzešel a také to, ve kterém v současné době žije. Zahrnuje v sobě rodinné poměry (dysfunkční, afunkční rodina, v souvislosti s tím i působení ústavní výchovy), vliv prostředí (vrstevnická skupina a další skupiny, do nichž se jedinec během života dostává, například škola a pracoviště). Sociální prostředí ale můžeme vnímat také celospolečensky.

2 Azylové domy

Azylové domy jsou nejčastějším útočištěm osob bez přístřeší. Jsou první pomocí jak pro osoby, kteří chtějí svou životní situaci řešit, tak i pro ty, jenž se na ulici chtějí vrátit a hledají přístřeší jen na přechodné období. Právě tato přechodnost je u služby typu azylového domu zásadní. Všechny azylové domy totiž poskytují bydlení jen na určitou přechodnou dobu a podle aktivity klienta poté hledají další, stálé řešení.

Některé azylové domy jsou kombinovány s nízkoprahovým denním centrem, které se zaměřuje hlavně na primární krizovou intervenci, některé fungují samostatně.

Nespornou výhodou těchto institucí je, že poskytují téměř okamžité výsledky (klient je nasycený, čistý a převlečený). Tato primární krizová intervence je nedílnou a velmi důležitou součástí péče o osoby bez přístřeší, problémem ale je, že se na ni klade největší důraz, je nejrozšířenější a nejčastější, ale na další kroky, jako jsou například integrační programy se pak již zapomíná. Proces pomoci jedinci a jeho reintegrace je tak přerušen a to může být hlavním důvodem, proč je riziko recidivy u fenoménu bezdomovectví tak časté a proč se tak malé procento jedinců podaří úspěšně reintegrovat (Průdková, 2008).

2.1 Azylové domy v ČR, jejich organizace a fungování

Podle Štěchové (2008), můžeme azylové domy definovat jako instituce, které poskytují „ubytování osobám, které se ocitly v obtížné sociální situaci a nejsou schopny ji samy řešit.“ [Štěchová, 2010: s. 17].

Většina azylových domů začala vznikat až po roce 1990, výjimky tvořila větší města, kde již tyto instituce existovaly dříve. Většina azylových domů a dalších organizací je členem Sdružení azylových domů. Podle statistik tohoto sdružení, je v České republice v tuto chvíli 236 institucí se statutem azylového domu. Máme zde azylové domy pro muže, pro ženy a matky s dětmi. Všechny sociální služby určené bezdomovcům můžeme zařadit do skupiny služeb sociální prevence a jsou poskytovány v následujících sociálních zařízeních: azylové domy, nízkoprahová denní centra, domy na půl cesty, noclehárny. Tato zařízení se od sebe navzájem liší požadavky, které jsou na klienty kladeny a také rozsahem poskytovaných služeb. (Průdková, 2008).

Nejčastějším modelem, vyskytujícím se v ČR, je kombinace těchto služeb, kdy je v jedné budově soustředěn jak azylový dům, tak i noclehárna a nízkoprahové denní centrum. Ve většině případů bývá azylový dům v patře budovy, v přízemí je pak nízkoprahové denní centrum, které umožňuje kontakt s klienty přímo z ulice. V rámci azylového domu pak bývá vyhrazena ještě jedna místnost, která funguje jako jednorázová noclehárna pro klienty denního centra. Tyto kombinované instituce jsou pro práci s osobami bez přístřeší neúčinnější, jelikož klient má po vyřešení svých akutních fyziologických potřeb, které mu poskytne denní centrum možnost vidět, jak by mohl pokračovat dále v návratu do normálního života a je mnohem větší pravděpodobnost, že začne uvažovat i o využití služeb azylového domu. V motivaci ke změně mu pomáhá také možnost bezplatného sociálního poradenství, které funguje při denním centru.

V oddělených institucích může dojít k tomu, že po zvládnutí prvotní krizové intervence již klient nemá zájem o další služby a proces reintegrace je pak přerušen už na jeho začátku. Umístění těchto institucí se snaží co nejvíce přiblížit lokalitě, kde se cílová skupina zdržuje (např. nádraží) (Průdková, 2008).

Do dalších míst, kde bychom se s cílovou skupinou mohli setkat, poté míří pracovníci terénních programů (většinou fungujících při nízkoprahovém denním centru), jejichž úkolem je zmapovat lokality, kde se osoby bez přístřeší zdržují, poskytnout jim na místě primární krizovou intervenci a nabídnout jim možnost návštěvy azylového domu. Z vlastní zkušenosti ale vím, že tento proces není vůbec jednoduchý. U naprosté většiny klientů terénních programů můžeme pozorovat značnou nedůvěru, u některých až agresivitu vůči pracovníkům nabízejícím pomoc. Proto je třeba provádět návštěvy jednotlivých lokalit opakovaně a postupně si získávat důvěru potenciálních klientů.

V porovnání se zeměmi Evropské unie je u nás velmi nízká specializace těchto institucí. Jak jsme již uvedli výše, u nás se azylové domy dělí podle pohlaví. Oproti tomu v zemích EU je specializace nepoměrně vyšší. Běžně zde najdeme azylové domy pro mladistvé, těhotné ženy, drogově, alkoholově závislé nebo osoby s psychickou poruchou (Průdková, 2008).

Nyní se na azylové domy u nás zaměříme trochu podrobněji. Jak uvádí Průdková (2008), v případě zájmu o bydlení v azylovém domě musí klient uvést své osobní údaje a předpokládá se, že je schopen a motivován ke změně své životní situace. Pracovník azylového domu pak klienta seznámí s vnitřním řádem instituce a s jeho právy a povinnostmi. Během prvních dnů po přijetí probíhá anamnesticko-diagnostický pohovor s pracovníkem, kde pracovník seznámí klienta s tím, jak mu může personál a pobyt v azylovém domě pomoci. Klient naopak sdělí, co od pobytu zde očekává, jak chce nadále pokračovat ve svém životě, co chce změnit, jaké má cíle a jakým způsobem jich chce dosáhnout. Tyto cíle jsou poté ve spolupráci s pracovníkem zaneseny do individuálního plánu klienta. Snahou pracovníka je, aby cíle v individuálním plánu byly dány co možná nejkonkrétněji a zaměřovaly se na získání osobních dokladů (v mnoha případech je klient nemá), a získání stálého pracovního místa. Klient zde má o poznání lepší podmínky než v noclehárně, na pokojích je méně lůžek, klient má větší soukromí a možnost přebývat v azylovém domě 24 hodin denně. Dále má k dispozici denní místnost, kde může trávit volný čas a má možnost si vyprat oblečení. Každý azylový dům musí mít k dispozici místnost, kde může klient přijímat návštěvy (rodina, přátelé), což je velmi důležité pro udržení klienta v sociální síti a zamezuje zpřetrhání stávajících sociálních vazeb (v případě, že nějaké jsou) a úplné marginalizaci klienta. Podmínkou ale je iniciativa klienta, jeho motivace ke změně stávající situace, aktivní hledání práce a snaha změnit svůj život a najít si stálé bydlení. Klient tedy musí vykazovat snahu o získání sociální suverenity. Pomoci mu v tom mohou sociální pracovníci, kteří mu bezplatně poskytují sociální poradenství a podporují ho v jeho činnosti směřující ke změně.

V azylových domech jsou také často zaměstnáváni i psychologové, lékaři a zdravotní sestry, psychoterapeuti a další pomáhající profese, které případně spolupracují s institucí externě.

„Za účelem pomoci klientovi s řešením jeho problémů komunikují pracovníci azylového domu s příbuznými klientů, se sociálními zařízeními, se kterými byl klient v minulosti v kontaktu, s úřady, věznicemi, zdravotnickými zařízeními, zaměstnavateli, atd. Posláním azylového domu není pouze poskytování ubytování, ale řešení klientovy sociální situace.“ [Průdková, 2008: s. 46].

Jak jsme již uvedli výše, u nás jsou nejčastější azylové domy pro matky s dětmi a azylové domy pro muže.

Azylové domy pro matky s dětmi

Azylové domy pro matky s dětmi jsou velmi specifickou skupinou mezi těmito institucemi. Jejich organizační struktura a fungování je totiž poměrně odlišná od ostatních azylových domů. Proto je důležité se zde na ně zaměřit podrobněji.

Průdková (2008) definuje azylové domy pro matky s dětmi takto:

„ Azylové domy pro matky s dětmi jsou specifické vnitřním uspořádáním, vybavením pokojů, umístěním v blízkosti obchodu a školy (mateřské, základní) a nároky na personál. Jsou určeny osamělým matkám s převážně malými dětmi, nebo těhotným ženám, které se ocitly v mimořádně náročné nebo krizové situaci, jež nemohou nebo neumějí samy řešit [Průdková, 2008: s. 46].“

Důležitým specifikem pro tyto instituce je, že matky žijí na pokojích jednotlivě. To znamená, že každý pokoj obývá jedna klientka se svým dítětem, nebo dětmi. Pro děti je v azylovém domě k dispozici místnost, kde si mohou hrát, vybavena dětským nábytkem a různými druhy hraček, matky mají k dispozici společenskou místnost, kuchyňku, prádelnu a sušárnu. Jak uvádí Průdková (2008), azylové zařízení pro matky s dětmi by mělo být v každém okresním městě, současný stav tomu ale neodpovídá.

V této souvislosti bychom se ještě měli zmínit o velkém nedostatku systému azylových domů v ČR. Je jím absence azylového ubytování pro muže s dětmi. Pro tuto skupinu žádná specializovaná instituce neexistuje a tato skupina poté nemůže vyhledat přístřeší ani v azylovém domě pro muže (kde nejsou podmínky pro život s dětmi), ani v azylovém domě pro ženy. Jedinou možností zde je apel na personál a prosba o větší shovívavost. Na základě předchozích informací o organizace azylového domu pro matky s dětmi (oddělené bydlení na pokojích), by společné obývání azylového domu ženami a muži s dětmi nemusel být problém. Dokud tato situace nebude mít uspokojivé řešení, lze spoléhat jen na shovívavost personálu (Průdková, 2008).

Měli bychom se zde ještě zmínit o Azylových domech pro muže, těmi se ale budeme podrobněji zabývat v následující podkapitole.

2.2 Kombinace azylového domu s nízkoprahovým denním centrem

Informace o specifikách azylového domu pro muže uvedeme v této podkapitole, která se zaměřuje na propojení azylových domů a nízkoprahovým denním centrem a noclehárnou. Já sama jsem působila v azylovém domě pro muže, který toto propojení měl. Kromě služeb azylového domu fungovalo v přízemí budovy nízkoprahové denní centrum, které pod sebou ještě sdružovalo terénní programy a noclehárnu. Tato instituce tak mohla poskytnout klientovi komplexní péči a je ukázkovým příkladem výhod sdružování jednotlivých institucí.

Nyní si popíšeme podrobněji jednotlivé části tohoto sdruženého modelu azylového domu pro muže, noclehárny a nízkoprahového denního centra.

Azylový dům pro muže

Azylové domy pro muže se zaměřují na poskytování přechodného bydlení pro muže bez přístřeší. Jedná se nejčastěji o následující cílové skupiny:

- Osoby po výkonu trestu
- Osoby vycházející z dětských domovů
- Osoby vycházející z jiných nápravných zařízení
- Cizinci

Jestliže se konkrétně zaměříme na Azylový dům pro muže v Pardubicích, kde jsem působila, můžeme říci, že jeho posláním je podpora při návratu do společnosti u dospělých mužů, kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci spojené se ztrátou bydlení, a to prostřednictvím poskytnutí celodenního ubytování na přechodnou dobu, podmínek pro přípravu stravy a udržování osobní hygieny a prostřednictvím poskytnutí sociálního poradenství. Umožňuje tedy přechodné ubytování (zpravidla ne delší, než 1 rok, klient je ubytován na 3 měsíce, poté si může zažádat o prodloužení a vedení azylového domu se pak na základě jeho aktivity a kapacitních možností rozhodne, zda mu prodloužení pobytu poskytne).

Instituce dále zajišťuje základní ošacení, poskytuje podmínky pro osobní hygienu a přípravu stravy, poskytuje základní odborné a sociální poradenství. Dále zprostředkovává kontakt s lékaři, úřadem práce a společenským prostředím a nabízí pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Hlavními cíli azylového domu je:

- Poskytnout uživatelům podmínky pro zajištění základních životních potřeb
- Dosáhnout aktivního přístupu uživatele k řešení nepříznivé situace
- Stabilizovat nepříznivou situaci uživatele pomocí činností nabízených azylovým domem

Zařízení poskytuje ubytování mužům ve věku 18-80 let, přičemž výjimku tvoří otec s maximálně třemi syny, staršími patnácti let. Sociální služba nemůže být poskytnuta mužům, kteří potřebují bezbariérový přístup, nepřetržitou celodenní zdravotní péči, mají akutní infekční onemocnění, nejsou schopni kolektivního soužití, nebo během rozhovoru s pracovníkem nejsou ve stavu, aby byli schopni porozumět všem zásadním informacím, které pracovník musí předat.

Mezi hlavní zásady práce s klienty v azylovém domě patří individuální přístup (každý muž má svůj vlastní životní příběh, který je respektován při řešení jeho problémů), respekt a rovnost (každý muž je uznáván jako rovnocenný partner k pracovníkovi služby), podpora samostatnosti (každý muž je veden k aktivnímu a samostatnému přístupu při řešení své nepříznivé situace), profesionální přístup (zajištění kvalitního a odborného přístupu pracovníků), diskrétnost (pracovníci důsledně dbají na ochranu osobních údajů uživatelů, na ochranu jejich osobnosti a soukromí).

Kapacita zařízení je 5 pokojů po čtyřech a 1 pokoj po třech lůžkách, celkem tedy 23 lůžek. Služba je zpoplatněna částkou 90 Kč na den, s tím, že ubytování se platí na celý měsíc dopředu.

Oproti nízkoprahovému dennímu centru mají tedy služby azylového domu vyšší práh, na klienta jsou kladeny vyšší nároky. Počítá se tu s jeho pobytem po dobu několika měsíců, během kterých se očekává jeho návrat k soběstačnosti a vyřešení stávajících problémů (Průdková, 2008).

Aby se tedy klient mohl stát uživatelem azylového domu, musí být on sám vnitřně motivován ke změně jeho současné situace. Azylový dům je tedy jakousi druhou fází, do které se klient přesouvá z nízkoprahového denního centra.

Nízkoprahové denní centrum

Nízkoprahové denní centrum je první instituce, se kterou osoba přijde do kontaktu přímo z ulice. Jak už totiž vyplývá z názvu, nízkoprahové denní centrum může navštívit prakticky každý. V rámci bezpečnosti ostatních klientů se v centru samozřejmě nemohou zdržovat jisté rizikové skupiny, jako například osoby pod vlivem alkoholu a jiných návykových látek, agresivní osoby, nebo osoby trpící infekčním onemocněním. Služba může být odmítnuta i z kapacitních důvodů. Jinak je ale denní centrum často prvním kontaktem, první pomocí a prvním krokem na cestě ke změně těžké životní situace klienta.

V instituci je vždy k dispozici místnost se stoly a židlemi, kde se klient v čistém prostředí může ohřát, odpočinout si a nasytit a to buď vlastním jídlem, nebo potravou, kterou si za symbolickou částku může zakoupit přímo v denním centru. V některých případech bývají klientům k dispozici i některé drobné spotřebiče, jako je rychlovarná konvice, nebo vařič, v lépe vybavených denních centrech dokonce i kuchyňka.

Standardně je zde klientům k dispozici i hygienický servis, mají tedy možnost převlečení do čistých šatů, případně možnost vyprání a usušení prádla. Mohou zde využít i sprchu a to vše buď zdarma, nebo opět za symbolickou částku. Při vstupu do denního centra pracovník klientovi vysvětlí pravidla chodu instituce a seznámí jej s jeho pravidly a povinnostmi. Při tomto prvním kontaktu je veden řízený rozhovor a klient má pak dále možnost docházet při každé návštěvě denního centra za sociálním pracovníkem, který je mu k dispozici a rád mu pomůže s řešením jeho situace (Průdková, 2008). V případě zájmu klienta se stejně, jako v azylovém domě sestavuje individuální plán a postupně se stanovují dílčí cíle. Jestliže klient spolupracuje, má pak možnost využít služeb azylového domu.

Jak uvádí Průdková (2008) „cílem je zvýšit informovanost klientů, zlepšit jejich komunikaci s institucemi, pomoci jim při získávání dokladů, povzbudit je ke kontaktům s rodinou, vzbudit zájem o osobní hygienu a motivovat je k potřebě pobytu v kulturním prostředí.“ [Průdková, 2008: s. 42].

Nízkoprahové denní centrum při azylovém domě pro muže v Pardubicích vnímá jako svůj cíl poskytování bezplatného sociálního poradenství a podpory při řešení nepříznivé životní situace klienta. Cílovou skupinou jsou osoby bez přístřeší starší osmnácti let, nebo osoby ohrožené ztrátou bydlení.

Centrum poskytuje možnost zajištění základních životních potřeb v důstojných podmínkách, které zahrnují potravinový servis a zázemí pro hygienu. Všechny služby je možné využít anonymně a to každý všední den v době 9-15 hodin.

Centrum se za pomoci bezplatného sociálního poradenství snaží podporovat uživatele při aktivním řešení situace, využití přirozené vztahové sítě a vlastních možností. Poskytuje klientovi informace o dalších službách a informuje i veřejnost o problematice osob bez přístřeší. Na rozdíl od azylového domu zde není pohlaví striktně oddělováno. Denní centrum poskytuje své služby jak mužům, tak ženám, starším osmnácti let, kteří potřebují podpořit své základní životní potřeby, či podpořit při řešení jejich nepříznivé životní situace. Podmínkou ale je, aby uživatelé svým chováním a jednáním neohrožovali a neomezovali sami sebe, nebo ostatní uživatele, či pracovníky.

Mezi zásady denního centra patří respekt. Pracovníci respektují práva a svobodná rozhodnutí všech uživatelů. Uznávají individualitu každého jedince s důrazem na jeho silné stránky a partnerské postavení. Za všech okolností tedy respektují vlastní rozhodnutí uživatele. V případě rozdílného názoru jej jen informují o možných rizicích z tohoto rozhodnutí plynoucích. Další zásadou je anonymita. Uživatel služby může vystupovat anonymně, či pod přezdívkou, pro možnost využití služby není nutné uvádět jméno. Pracovníci i organizace jsou vázány mlčenlivostí, není-li to v rozporu s platnými právními předpisy. Důležitým pilířem je i individuální přístup. Pracovníci centra chápou každého uživatele jako samostatnou osobnost s vlastními názory a každý uživatel je tak respektován z hlediska individuálních potřeb, možností a vůle. Poslední, neméně důležitou zásadou centra je dobrovolnost. Uživatel vstupuje do zařízení a využívá služeb na základě vlastního rozhodnutí. Pracovník respektuje uživatele a jeho rozhodnutí včetně rozhodnutí uživatele službu ukončit.

Mezi poskytované činnosti denního centra patří denní zázemí, potravinová pomoc (je k dispozici polévka, čaj, nebo káva), hygienický servis, který v sobě zahrnuje praní prádla, sprchování a distribuci obnošeného oblečení).

Nedílnou součástí služeb denního centra je i podpora při řešení nepříznivé životní situace (pomoc se zařizováním dokladů, registrací na úřadech, možnost telefonování z důvodu zaměstnání a ubytování, doprovod k lékaři, nebo poskytování informací o jiných službách). Kromě bezplatného sociálního poradenství je zde pro uživatele připraven i servis spojený s prodejem časopisu Nový prostor, o kterém se ještě zmíníme v následující podkapitole. Kapacita denního centra je 25 míst.

Pro klienty, kteří nechtějí využít služeb azylového domu a hledají možnost přenocování, je tu noclehárna. Podmínky jsou prakticky stejné, jako u denního centra, jen s tím rozdílem, že noclehárna při pardubickém denním centru funguje od osmé hodiny večerní do šesté hodiny ranní. Poplatek za nocleh činí 50Kč.

Co se týče všeobecných informací o noclehárnách, nejlépe je dle mého názoru vystihuje publikace Průdkové (2008). Jedná se o službu, která umožňuje osobám bez přístřeší jednorázově, či opakovaně přespat. Často ji využívají klienti denního centra, nebo osoby, které nejsou schopny přizpůsobení pravidlům azylového domu. Standard noclehárny je o poznání nižší, než u azylového domu, jedná se většinou o velkou místnost s mnoha lůžky. Po příchodu do noclehárny se musí klient prokázat dokladem totožnosti, nebo podepsat prohlášení o pravdivosti jím sdělených údajů. Poté jej pracovník seznámí s fungováním noclehárny, jeho pravidly a povinnostmi. Klientovi je přidělena postel, čisté ložní prádlo a má možnost vybrat si čisté oblečení. Ráno je nucen noclehárnu opustit a vrátit se může zase večer. Je to prevence proti dennímu přebývání v noclehárně a motivace klienta k hledání řešení své životní situace. Pracovníci jsou klientovi po celou dobu jeho pobytu v noclehárně maximálně nápomocni a noclehárna klientovi poskytuje stejně široké spektrum služeb, jako denní centrum.

2.3 Postoje společnosti k azylovým domům

Postoje společnosti k azylovým domům v blízkosti jejich bydliště mají přímou vazbu k postojům k fenoménu bezdomovectví, jako takového. Postoj společnosti obecně je ambivalentní, většinou se jedná o kombinaci odporu, spojeného se znečištěným zevnějškem, zápachem a obtěžováním, které pro mnohé z nás bezdomovec představuje, a soucitu, který v nás jeho neutěšená situace vyvolává.

V souvislosti s vnímáním bezdomovců se provádělo již několik výzkumů veřejného mínění. Byla to například anketa Naděje z let 1993 a 1996, výzkum Agentury marketingových a sociálně informačních analýz AMASIA, s.r.o., nebo výzkum Institutu pro výzkum veřejného mínění.

Bylo velmi zajímavé sledovat mínění občanů o tom, jak se bezdomovci do této situace mohli dostat. Převládající byly názory, že si za to může sám, že se jedná pouze o jeho lenost a že se mu nechce pracovat, tedy postoj velmi negativní. Z dalších odpovědí vyplývá, že se podle veřejnosti jedná hlavně o bývalé vězně, přistěhovalce a jen velmi malé procento usuzuje, že se může jednat i o člověka, který přišel o peníze, rodinu a tím pádem i o bydlení.

Mínění o tom, jak by se s takovými jedinci mělo naložit je ovšem v některých případech ještě mnohem, mnohem radikálnější. Kromě zásahu obcí, církví, charity, ale i policie (zavřít do vězení, do psychiatrických léčeben) se objevovaly i názory propagující vyhnanství, nebo smrt (zastřelením, plynové komory).

Jak uvádí Hradecký (1996) „v mnoha odpovědích převládá kritický vztah k bezdomovcům na základě názoru, že většina není ochotna, resp. schopna pracovat a takový způsob života jim vyhovuje. Jen v malé míře se objevují názory, že příčinou jejich neutěšeného stavu mohou být osobní nebo rodinné problémy, které nedokážou řešit. Jenom velmi zřídka se vyskytuje názor, že příčinou situace bezdomovců je špatná sociální politika státu.“ [Hradecký, 1996: s. 11].

„Názor široké veřejnosti na problém bezdomovství je v naprosté většině negativní. Převládají tendence posuzovat bezdomovce jako představitele protispolečenských proudů, přisuzovat jim asociálnost a antisociálnost. Zdá se, že tradiční paradigmaty veřejnosti zcela postačují a většinou je lze klasifikovat jako nepřátelská. Při výzkumech názorů občanů převládá vysoká stereotypie, nepřipravenost odpovídat a komunikovat, často zkreslená interpretace, známky distancovanosti a neangažovanosti“ . [Hradecký, 1996: s. 10].

2.4 Další orgány a organizace zabývající se problematikou bezdomovectví

Azylové domy nejsou zdaleka jedinou institucí, která poskytuje pomoc osobám bez přístřeší, do tohoto procesu zasahuje mnoho dalších státních i nestátních organizací, od státní samosprávy až po církve. Tato kapitola by nebyla kompletní, kdybychom zde neprovedli jejich stručný výčet.

Začneme u státní správy a samosprávy. Kromě Vlády České republiky sem patří i řada ministerstev, kromě ministerstva práce a sociálních věcí sem zasahuje i Ministerstvo zdravotnictví, spravedlnosti, vnitra, Ministerstvo pro vnitřní rozvoj, Ministerstvo školství, či mládeže a tělovýchovy. Fenomén bezdomovectví totiž nemůže být nikdy záležitostí sektoru. Je třeba, aby se na jeho řešení podílelo více složek a to nejen těch státních. Společné memorandum o sociálním začleňování a Národní akční plán sociálního začleňování, jehož garantem je Ministerstvo práce a sociálních věcí a byl přijat v roce 2003, považuje za významné i zapojení církve a neziskových organizací.

Co se týče církevních a neziskových organizací v ČR, zabývajících se problematikou bezdomovectví, můžeme sem zařadit Armádu spásy, Diakonii, Emauzy ČR, Naději, občanské sdružení společnou cestou, Českou katolickou charitu, nebo sdružení Člověk v tísni. Tyto organizace působí většinou celostátně a některé z nich zajišťují chod azylových domů po celém území naší republiky. Jsou financovány z příspěvků a darů, z vlastní činnosti, ale i ze státního rozpočtu, nebo zahraničních zdrojů.

Mezi služby, které tyto organizace poskytují, patří hlavně ubytování, a to formou nocleháren, azylového bydlení, nebo chráněného podporovaného bydlení, v některých případech spojeného i s integračním programem, dále poskytují služby nízkoprahových denních center a sociálně právní poradenství. To zahrnuje pomoc při hledání zaměstnání, v některých organizacích je dokonce klientům zaměstnání zajišťováno formou veřejně prospěšných prací.

Velká část těchto služeb poskytuje primární krizovou intervenci, to znamená, že pomáhá bezdomovcům přežít v krizových obdobích, menší část nabízí i integrační a resocializační programy, čímž klientům napomáhá při začleňování do společnosti. O těchto programech a institucích, které je poskytují se ještě podrobněji zmííme v další kapitoly, která se zaměřuje právě na integrační programy a resocializační působení.

V této kapitole ale považujeme za důležité se ještě zmínit o sdružení Nový prostor, které zajišťuje přechodné zaměstnání právě klientům azylových domů, nebo nízkoprahových denních center. (Štěchová, 2008).

I v azylovém domě v kombinaci s nízkoprahovým denním centrem, kde jsem působila, byl nabízen servis, spojený s prodejem časopisu Nový prostor. Tato pracovní příležitost zajišťuje pro motivované klienty možnost přivýdělků na přechodnou dobu, než se jim podaří nalézt stále zaměstnání.

Každý klient, který má o prodej zájem, obdrží do začátku zdarma 5 výtisků časopisu a dostane přiděleno místo pro prodej, které je zrovna volné. Když je těchto míst více, má klient možnost si vybrat to, které mu nejvíce vyhovuje. Poté dostane kartičku se svou fotografií a pak je již pouze na něm, kolik času prodeji věnuje. Z každého prodaného výtisku zůstává klientovi provize, ze které si pak může zakoupit výtisky další a pokračovat v prodeji. Prodej má svá pravidla. Klient nesmí obtěžovat kolemjdoucí, nesmí je žádným způsobem obtěžovat (fyzický kontakt, hlasitý projev), také nemá v kompetenci časopis potencionálním zákazníkům vnučovat. Jeho úkolem je v tichosti prezentovat titulní stranu časopisu a je pak jen na kupujícím, zda jej zaujme.

Prodejce také nesmí provádět prodej na jiném místě, než je mu přiděleno. V případě, že klient některá pravidla spojená s prodejem poruší, je pro něj tato aktivita ukončena. Tímto způsobem mají možnost si klienti pohodlně vydělat na služby noclehárny, potažmo i azylového domu. Nejčastějšími problémy, které se v souvislosti s touto aktivitou vyskytují, jsou námitky klientům k lokalitě, kde mají prodej uskutečňovat, ztráta motivace, nebo naopak, setrvání u tohoto způsobu přivýdělků a nechuť k hledání stálejšího zaměstnání.

2.5 Integrovaná a resocializační programy

Jak jsme se již zmínili výše, některé z organizací nabízejí kromě primární krizové intervence i resocializační programy. Za všechny uvedme například Armádu spásy, která po ČR provozuje několik azylových domů. V těchto azylových domech nabízí vícestupňový resocializační program. Základním stupněm je možnost pobytu v noclehárně, kdy jsou první 3 dny nabízeny bezplatně, samozřejmě i s dalšími službami, jako je teplá strava, čisté oblečení, základní hygiena, či sociální poradenství. Poté přichází druhý stupeň, kdy už má klient povinnost podílet se na nákladech ubytování a to buď z vlastního přivýdělků, nebo ze sociálních dávek, důchodu, aj.

Všechny tyto dávky má klient možnost prokonzultovat a zařídit s pomocí sociálního pracovníka. Uživatelé jsou ubytováni ve vícelůžkových pokojích a jsou povinni dodržovat přesný řád instituce, což je naučí respektování pravidel (například přísný zákaz požívání alkoholických nápojů a drog). Poslední stupeň ubytování již klientovi umožňuje větší soukromí, bydlí na 1-2 lůžkových pokojích. Zde se již ale předpokládá schopnost klienta řešit všechny své pohledávky samostatně. Po tomto stupni již klient odchází na ubytovnu, nebo do podnájmu. Co se týče hledání zaměstnání, z důvodu záznamu v trestním rejstříku, nízké kvalifikace, nebo zdravotního stavu, je pro tyto cílové skupiny poněkud obtížné. Proto mají klienti možnost pracovat přímo v prostorách azylového domu formou veřejně prospěšných prací s dotací úřadu práce (Štěchová, 2008).

Jak uvádí Štěchová (2008), tento model resocializačního programu se setkává s poměrně vysokou mírou účinnosti, odbourává totiž hlavní problém, který brání resocializaci klienta a to nerespektování pravidel a řádu, převzetí odpovědnosti sám za sebe a naučení se pravidelnému dennímu režimu. Při procházení jednotlivých stupňů tohoto programu má klient dost času si tyto návyky zase osvojit a dosavadní zkušenosti ukazují, že klienti si poté již jsou schopni najít stále zaměstnání i bydlení a udržet si ho.

Nyní si ještě stručně popíšeme funkci integračních programů, které nabízí občanské sdružení Naděje.

„Integrační program (od vzniku Naděje v r. 1990) je určen na pomoc lidem společensky vyloučeným a lidem, kterým společenské vyloučení bezprostředně hrozí. Jeho smyslem je spoluúčast na hledání životních cílů a společenského uplatnění. Součástí programu je okamžitá pomoc při uspokojení základních lidských potřeb, ale také nabídka ubytování a dlouhodobější pomoci.“ [Hradecký, 1996: s. 65].

Osoby, pro které je integrační program určen, musí splňovat následující podmínky:

- Být ochotní přijmout pomoc
- Pomoc potřebovat
- Být schopny podřídit se integračnímu programu

Prvním stupněm programu je čtrnáctidenní noclehárna, kde se zjišťuje ochota jedince k resocializaci. Druhý stupeň, ubytování tříměsíční, je již určeno osobám, které jsou schopny a ochotny pracovat v trvalém pracovním poměru.

Třetí stupeň je dlouhodobějším a je již posledním krokem k úplnému osamostatnění klienta jen s občasnými návštěvami sociálního pracovníka. Tyto programy mají pak ještě modifikace, které se zaměřují na mladistvé (důraz hlavně na terénní práci a rekvalifikaci) a seniory (ubytování v domě pokojného stáří). (Hradecký, 1996)

3 Klienti azylových domů

Klienti azylových domů jsou velmi různorodou skupinou. Azylové domy vyhledávají jedinci různé barvy pleti, národnosti, hodnotové orientace, náboženství, pohlaví i věku. Mají různé charakterové zvláštnosti, někteří jsou společenší a komunikativní, jiní méně. Tato skupina má ale jeden společný rys. Jsou to lidé, kteří hledají pomoc. Hledají přechodné řešení své obtížné životní situace a my jsme tu proto, abychom jim toto řešení pomohli najít a navedli je na správnou cestu. Ne ovšem na cestu, která je pro nás správná, která je v souladu se všemi společenskými normami, ale cestu, kterou se chce vydat klient. Velmi častou chybou v sociální práci je, že hybatelem procesu změny je sociální pracovník a ten pak tlačí klienta do něčeho, co on sám ani nechce. Je velmi důležité nechat prostor k vyjádření klientovi, přizpůsobit se jeho přáním a potřebám, pomoci mu v jeho vlastní iniciativě a dát mu motivaci ke změně, ke které chce klient směřovat. Je mnoho forem pomoci, které můžeme klientovi poskytnout. Od primární krizové intervence přes sociální poradenství až k resocializačnímu a reintegračnímu působení. Výsledky práce zaměstnanců azylových domů nejsou vždy v souladu s očekáváním ať už jeho samotného, celé organizace, nebo společnosti. Jsou to ale výsledky. Výsledky, které vyjadřují posun klienta, i když je třeba jen naprosto minimální.

Jedním z nejdůležitějších pilířů v práci s klientem je individuální přístup. Každý člověk má jiné potřeby a cíle a my tyto dílčí cíle musíme nastavovat tak, aby byly v souladu s potřebami klienta a aby směřovali k pomyslné cílové pásce, které chce klient dosáhnout.

V této kapitole se budeme zabývat specifickostí klientely těchto institucí, zaměříme se na úkol sociálního pracovníka v procesu změny a na to, jakými přístupy se můžeme řídit na cestě k reintegraci klienta.

3.1 Cílová skupina

V publikaci Průdkové (2008) narážíme na terminologickou nejednotnost, co se týče pojmu bezdomovec. Tento výraz má totiž v západním světě pejorativní význam a stává se synonymem zapáchajícího, zanedbaného, obtěžujícího a špinavého člověka, a to zejména muže. (Hradecký, 2006). Jak jsem již ale uvedla výše, skupina klientů, kteří vyhledávají útočiště v azylových domech, je velmi různorodá.

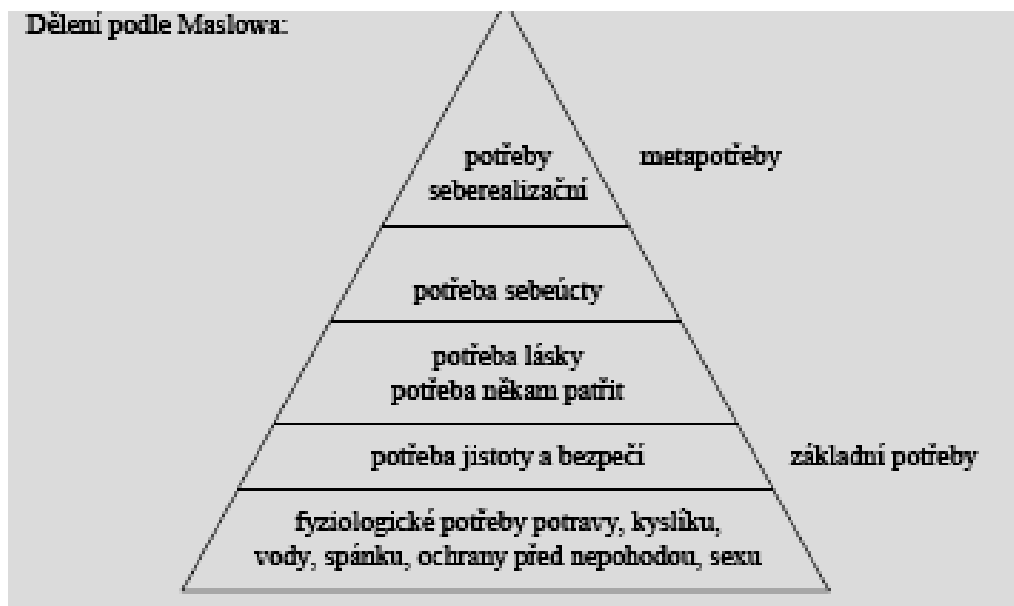
Pro pracovníky azylových domů patří do cílové skupiny každý člověk, který azylový dům navštíví, bez ohledu na to, jaké okolnosti ho dovedly do jeho životní situace, a s jakým záměrem do instituce přišel. Jedinci, kteří do azylových domů přichází, ovšem nejsou jedinou cílovou skupinou. Součástí mnoha institucí jsou i terénní programy, které mají za úkol monitorovat situaci osob bez přístřeší v okolí instituce a pomáhat takto postiženým osobám v terénu, případně jim nabídnout pomoc a docházení do prostor azylového domu.

Průdková (2008) ve své publikaci shrnula hlavní znaky, provázející osoby bez přístřeší. Jak uvádí, většina bezdomovců jsou osoby v produktivním věku. Délka života u osob žijících na ulici je zkrácena, proto mezi bezdomovci málokdy najdete seniory. Přesto je ale velmi zajímavý fakt, že v České republice je mezi bezdomovci více seniorů, než v jiných zemích Evropské unie. Početně nezanedbatelná je ale i skupina velmi mladých bezdomovců. Často se jedná o osoby, které se rekrutují z dětských domovů, či opustili ústavní péči. Jedná se často o jedince nepřizpůsobivé, kteří nejsou schopni ve společnosti standardně fungovat a často u nich můžeme pozorovat kriminální chování.

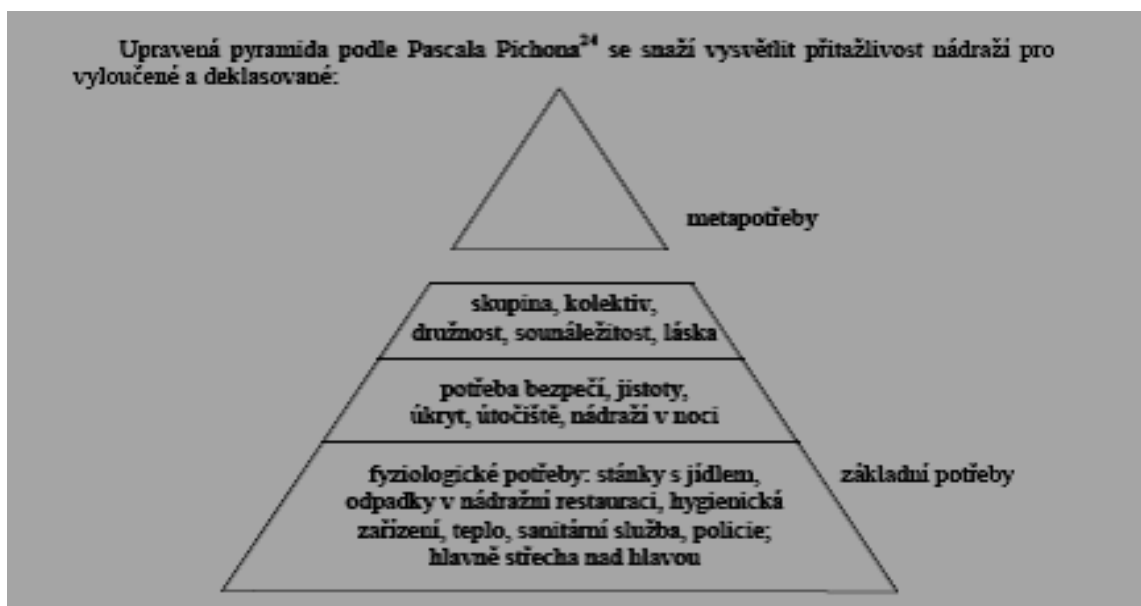
Mezi osobami bez přístřeší ovšem nenajdeme jen jedince bez rodiny, naopak, někdy si tento způsob života zvolí i děti z bohatých rodin, kteří tímto vyjadřují svůj vzdor a odmítavý postoj k autoritě. Naprostá většina bezdomovců jsou jedinci rozvedení, nebo svobodní (jedná se především o muže s psychiatrickým onemocněním). Oproti tomu najdeme v této skupině poměrně vysoké procento vdaných žen. Jelikož ale nemáme k dispozici přesná čísla, můžeme se vyjadřovat pouze takto orientačně.

Další specifický znak této skupiny uvádí Hradecký (1996). Bezdomovci jsou totiž velmi často bez dokladů a nejen to. Tyto doklady také velmi často ztrácejí. Ve své praxi jsem se s tímto jevem setkala mnohokrát. Pro bezdomovce doklady nejsou důležité, potřebuje se hlavně najíst, ohřát a obléci.

Je to způsobeno obrácenou hierarchií hodnot, kterou vidíme níže v Maslowově pyramidě.

Takto vypadá původní Maslowova pyramida, vyjadřující hierarchii lidských potřeb.

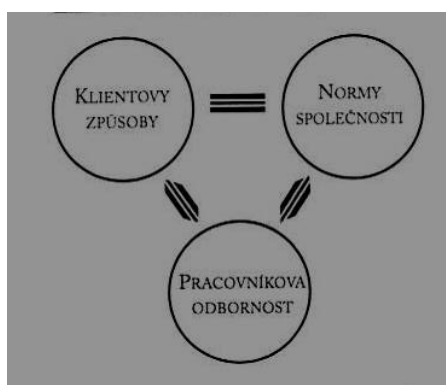
U skupiny osob bez přístřeší je ale vhodně použit upravený model podle Pascala Pichona.

Tato pyramida sice znázorňuje primárně přitažlivost prostředí nádraží pro skupinu osob bez přístřeší, ale také velmi výstižně znázorňuje hierarchii potřeb této skupiny, která se od Maslowovy hierarchie výrazně liší (Hradecký, 1996).

3.2 Práce s klientem azylového domu

Jak uvádí ve své knize Kopřiva (1997), pomáhající profese jako takové mají zvláštní nároky. Je to specifická profesní oblast, pro kterou je kromě znalostí dovedností a vědomostí, které pracovník získá školním vzděláváním důležitá a možná ještě důležitější další oblast. A to oblast lidského přístupu pracovníka ke klientovi, míra angažovanosti pracovníka, zápalu pro práci a také důvěry či nedůvěry klienta, kterou pracovník svým přístupem vyvolává. Aby měla práce člověka v pomáhajících profesích, a to zejména sociálního pracovníka, požadovanou účinnost, je třeba k této práci přistupovat jako k poslání, je třeba, aby člověk chtěl pomáhat, vnímal klienta a snažil se pochopit jeho individualitu a potřeby.

Tato kapitola by nebyla kompletní, kdybych v ní neuvedla Úlehlův (1998) model opěrných bodů sociální práce.

Tyto 3 opěrné body by nemohly existovat jeden bez druhého. Bezprostředně spolu souvisí. Normy společnosti jsou jakýmsi regulativem, který usměrňuje naše chování a jednání a utváří naše hodnoty. Klientovy způsoby jsou navyklé modely chování, které jsou klientovy vlastní a dělají z něj klienta sociální práce, z čehož můžeme vyvodit, že klient potřebuje pomoc s úpravou způsobů svého chování.

A k tomu je právě potřeba pracovníkova odbornost, protože ve chvíli, kdy chceme profesionálně pomáhat, je třeba mít zvnitřněné schopnosti a dovednosti, díky kterým dokážeme klientovi pomoci. A nejen to. Je třeba se neustále profesně rozvíjet.

Cíle sociální práce, a tedy i práce s osobou bez přístřeší, můžeme uchopit různě. Existuje mnoho definic, vysvětlení pojmu a úhlů pohledu. Mne ale nejvíce zaujalo vymezení cílů sociální práce Nizozemskou asociací sociálních pracovníků (1987), která zní takto: „ Funkcí sociálního pracovníka je pomáhat lidem, kteří se pokoušejí řešit a zvládnout problémy ve fungování, v interakcích s jejich sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se sociální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociální fungují, nebo vztahy mezi nimi a jejich sociálním prostředím.“ [Matoušek, 2001: s. 185]. Tato definice velmi výstižně vymezuje, k čemu by měla činnost sociálního pracovníka směřovat a vymezuje primární cíl sociální práce. Když se nad touto definicí zamyslíme, vyjadřuje vlastně to, že sociální pracovník by měl klientovi pomoci s reintegrací ve společnosti a vést ho k úspěšné resocializaci. Aby ale bylo možné tohoto cíle dosáhnout, musíme se ke klientovi dostat blíže a monitorovat i faktory, které ho do jeho současné situace dovedly, zkoumat příčiny, nikoli důsledky. Protože právě vymezení příčin nám umožňuje poskytovat nezištnou a účinnou pomoc v té oblasti, která je pro klienta nejdůležitější.

Jak uvádí Úlehla (1998), v práci s klientem je nejdůležitější uvědomit si princip držitele problému. Držitelem problému zde není sociální pracovník, ale je to sám klient. A to si mnoho pracovníků v pomáhajících profesích neuvědomuje.

V této kapitole bychom se ještě měli zmínit o principu pomoci a kontroly. Matoušek (2001) ve své práci poukazuje na práci Billa Jordana, který poukazuje na dvě protichůdná pojetí oboru. Mínění většiny sociálních pracovníků se přiklání k využití modelu sociální pomoci, kdy je hybatelem klient a pracovník mu jen pomáhá uskutečňovat jeho cíle. Naopak v politice se více přiklání ke kontrolnímu principu, který potlačuje potřeby klienta. Směrem ke klientovi je jistě šetrnější koncept sociální pomoci, mohli bychom tedy předpokládat, že tento model také bude fungovat. Proto je velmi zajímavé a překvapivé vyjádření Řezníčka (1994), který píše, že v souvislosti s prosazováním modelu sociální pomoci a kladením váhy na svobodný úsudek klienta ve Spojených státech klesla účinnost sociální práce. Jak si tedy vysvětlit tento fakt? A zde se dostáváme znovu k individualitě klienta. Každý člověk je jiný a uznává jiné přístupy.

Pro některé jsou efektivní, pro jiné ne. Proto nelze jeden nebo druhý odsoudit, ani nijak generalizovat. Já osobně se přikláním k využití konceptu sociální pomoci, protože v případě, že klient sám netouží po změně, ani sebestudijnější sociální pracovník jej k ní nenasměruje. V této situaci by možná měl přijít zásah psychologa, to už ale opouštíme oblast sociální práce.

3.3. Metody práce s klientem

Metod práce s klientem bez přístřeší je mnoho. My se v této kapitole zaměříme na ty nejdůležitější, nejfrekventovanější a neúčinnější, a to je případová práce, sociální poradenství, streetwork a skupinová práce.

Případová práce

Případová práce je jedním z postupů, které se v sociální práci uplatňují nejčastěji. Její nevýhodou je, že je velmi náročná na profesionální i osobnostní dispozice sociálního pracovníka, jelikož je zde potřeba spolupráce s dalšími vědci o člověku (psychologie, sociologie, psychiatrie, kulturní antropologie). Na druhou stranu ale tato analýza umožňuje pracovníkovi proniknout hloub do případu a najít pro klienta to nejefektivnější řešení a přizpůsobit ho klientovu přání.

„Případová práce vychází z předpokladu, že cena jedince je nadřazena všemu ostatnímu. Je tedy postavena výše, než zájmy institucí nebo jakékoli hmotné hodnoty (Seaphor, Hořejší, Hořejší 1988).“ [Matoušek, 2003: s. 34].

Na druhou stranu, jak uvádí Matoušek (2003), není možné, aby klientova individualita dominovala za každou cenu, někdy je nutné ji ukázat, aby stále směřovala k cíli, který si klient určil. Případová práce často slouží k řešení problémů, které vycházejí z omezení z vnějších a vnitřních možností klienta, případně se může jednat o problémy rodinné, nebo intrapsychické.

Sociální poradenství

Sociální poradenství můžeme podle Matouška (2003) rozdělit na dva typy, a to poradenství základní a poradenství odborné.

U základního poradenství je hlavní znakem to, že poskytuje nejjobecnější informace a případně klientovi předá kontakt na instituci, která je specializována přímo na oblast jeho problémů, a kde mu bude poskytnutá odborná a účinná pomoc. Základní sociální poradenství by mělo být dostupné každému, i v menších městech. O takový typ poradenství se většinou jedná právě v azylových domech. Sociální pracovníci prostřednictvím individuálních konzultací zjišťují, jaké má klient potíže a na základě získaných informací jim pak nabízejí kontakt na jednotlivé instituce a vytváří tak s klientem dílčí cíle, které postupně plní.

Pak je tu ještě poradenství odborné, které je již specializované na konkrétní, specifickou oblast. Poskytuje přímou pomoc při řešení obtížné sociální situace. Do tohoto typu poradenství patří rovněž poradenství v azylových domech, protože často klienti po poskytnutí první krizové intervence zamíří za sociálním pracovníkem, který jim začne postupně pomáhat s řešením. Jak vidíme, sociální poradenství, které je poskytováno v azylových domech, vyžaduje velkou profesionalitu a pracovníkovu odbornost, protože každý klient potřebuje jiný typ pomoci.

Streetwork

„Definujeme-li streetwork, míníme specifickou vyhledávací, mobilní terénní sociální práci, která zahrnuje aktuální nízkoprahovou nabídku sociální pomoci uživatelům drog a osobám, zpravidla mladšího věku, žijícím rizikovým způsobem života, u nichž je předpoklad, že sociální pomoc potřebují a dosud nejsou v kontaktu s příslušnou institucí. Tyto osoby (klienti) jsou kontaktovány ve svém přirozeném prostředí, tzn. v místech a v době, kde a kdy se nejvíce vyskytují.“ [Matoušek, 2003: s. 169]. Značnou výhodou streetworku je jeho flexibilita.

Sociální pracovníci, kteří se streetworkem zabývají, se dokážou velmi rychle přizpůsobit přesunům a změnám prostředí cílové skupiny a udržet se s ní v kontaktu. Mají tak možnost sledovat pohyb a vývoj života jednotlivce, či skupiny a nabídnout jí adekvátní pomoc. Navíc s klienty komunikují v jejich přirozeném prostředí, což může pomoci k odbourání nedůvěry a komunikačních bariér.

Skupinová práce

Skupinová práce je metodou, která má při práci s klientem nezanedbatelný účinek. Každý člověk má potřebu fungovat ve skupině, hrát svoji roli a mít pocit bezpečí a jistoty, pocit, že někam patří. Takový pocit mu může dát práce sociální skupina. Pomocí skupinové psychoterapie může dojít k odbourání bariér, ať už komunikačních, nebo i psychických bloků. Navíc může tato terapie jedince dovést k pocitu, že na svůj problém není sám, že je tu někdo, kdo je ve stejné, nebo velmi podobné životní situaci, někdo, komu se může svěřit, nebo od koho může získat radu. Práce ve skupině může tedy sociálnímu pracovníkovi umožnit překonat mnoho překážek, které by samostatně odbourat nedokázal. A právě po skupinové terapii může přistoupit opět k individuálnímu přístupu.

Při této terapii je velmi důležité, aby znal sociální pracovník skupinovou dynamiku. Cíle terapie si skupina může určovat sama, což se odvíjí od jejího složení a zaměření. Od přípravy na reintegraci do společnosti po sebepoznání a uvědomění si vlastních maladaptivních vzorců chování, jejich odbourání umožní adekvátní sociální adaptaci.

Práce s rodinou

Velmi důležitým momentem při práci s osobou bez přístřeší je kontakt s jeho rodinou, v případě, že nějakou má. Osoby, které přicházejí do azylových domů, jsou většinou jedinci desocializovaní, marginalizovaní, kteří zpřetrhali veškeré kontakty s rodinou i blízkými. V některých případech rodina dotyčného zavrhla ve chvíli, kdy se dostal do tíživé situace, jindy se mu ale snažila pomoci, klient ale tuto pomoc nepřijímal.

Při práci s rodinou jsou poskytovány různé typy služeb, podle toho o jaké potíže se jedná a zda se jedná o dítě, či o dospělého. Podle Matouška (2003) se jedná o tyto:

- Krizové služby se zabývají primární krizovou intervencí a nastupují většinou v případě, kdy se klient (ohrožený, nebo ohrožující) vrací zpět k rodině po delším odloučení. Jedná se o služby krátkodobé, které vyžadují vysokou odbornost pracovníka, ba také spolupráci s dalšími institucemi (policie, soudy). Pracovník má být k dispozici prakticky nepřetržitě, neměl by pracovat s větším množstvím rodin najednou a pravidelné návštěvy a konzultace jsou samozřejmostí.

- Poradenské služby – jedná se opět o krátkodobou pomoc, která probíhá formou konzultací ve specializovaných institucích, kdy pracovník řeší s jednotlivými členy rodiny aktuální problémy.

- Vzdělávací programy – jedná se o dlouhodobou pomoc, zaměřenou na různé problémy rodinného soužití. Cíl je formulován obecně, může se zaměřit například na udržování kvalitních vztahů, nebo rozvoj dovednosti řešit konflikty.

- Terapeutické služby mohou být poskytovány jednotlivcům, nebo celým rodinám. Důležité je se zaměřit jak na „původce problému“ tak i na „oběti“. Terapie by měla mít jasně definovaný cíl, který je možné podle průběhu terapie upravovat. Všichni účastníci mají mít možnost sledovat průběh terapie a po jejím skončení má pracovník povinnost vytvořit závěrečnou zprávu a dát možnost zhodnocení terapie i jednotlivým členům rodiny.

Podrobnější informace o zde popsaných a také dalších metodách sociální práce najdete v publikacích Matouška (2003) a Matouška (2007), dále také v publikaci Řezníčka (2001).

3.5 Motivační rozhovor

Jedním ze zásadních způsobů komunikace s klientem je motivační rozhovor. Schopnost sociálního pracovníka používat tento nástroj se odvíjí od toho, zda rozumí tomu, co vše se v rozhovoru odehrává, jaká je v tuto chvíli jeho role v rozhovoru, proč se rozhovor uskutečňuje, co chce na základě něho zjistit a k jakému cíli směřuje. Podle Úlehly (2005) má rozhovor jako takový několik fází. Je to příprava, otevření, dojednávání, průběh a ukončení. Tyto fáze na sebe cyklicky navazují a mohou se odehrát i několikrát po sobě.

Příprava rozhovoru je vše, co je potřeba si uvědomit před tím, než samotný rozhovor začne. Úkolem pracovníka je hlavně uvědomit si, co je zač a čím pomáhá, a právě proto je příprava jednou z nejdůležitějších fází. Je třeba, aby došlo k setkání, pracovník si musí uvědomit, kdo je držitelem problému, dbát na princip kontroly a pomoci a také pracovat se spisy, které mu mohou velmi výrazně pomoci při otevření rozhovoru.

Otevření

Jedna z nejdůležitějších věcí pro správné otevření rozhovoru s klientem je objektivnost pracovníka. Je třeba, aby byl zaujatý klientovým příběhem a věřil tomu, že klient ví, co je pro něj dobré a nedokáže si o to říct. Měl by si co nejdéle udržet rozvinutou škálu různých možností řešení a spolu s klientem hledat to nejvhodnější. Často se stává, že jakmile pracovník najde podle něj to správné řešení, uleví se mu. Tím ale škála možností zmizí a zúží se jen na jednu (Úlehla, 2005). Na takovou, která klientovi třeba nepřipadá ideální. Poté pracovník ztrácí důvěru a respekt klienta a klient již při komunikaci s ním nemá pocit bezpečí. Právě tyto pocity jsou ale jeden z nejdůležitějších pilířů práce s klientem. „Pro všechny případy navazování kontaktu s klientem platí základní pravidla:

- Být vstřícný
- Být si vědom svého služebného postavení
- Soustavně objasňovat vlastní pozici
- Přebírat starost jen tam, kde není zbylí.“ [Úlehla, 2005 : s. 54,55].

Klient potřebuje získat pocit, že mu někdo rozumí, že někoho zajímají jeho problémy, že je tu někdo kdo ho nesoudí, někdo, kdo mu pomůže, ale zároveň ho netlačí do konání, které on sám nechce. Možná je to pro klienta poprvé, možná právě tento přístup potřeboval zažít, aby se otevřel, a právě proto, je velmi důležité mu jej nabídnout. Jak říká Úlehla (2005), měli bychom tedy nejen pozorně naslouchat tomu, co klient říká, ale i soustavně dávat najevo zájem o jeho vyprávění, případně pomáhat klientovi formulovat, co by mohl chtít. Dále je důležité brát klientova přání s plnou vážností a respektem, vyjasňovat svou vlastní pozici a své možnosti, nabízet pomoc v tom, čeho chce klient dosáhnout. Nesmíme zapomenout oceňovat. Oceňovat všechny klientovy dosažené změny a pozitiva. Co je ale hlavní, nespěchat. Nelitovat času, který věnujeme dobrému připojení, protože právě to nám jej poté ušetří v dalších fázích rozhovoru.

Dojednávání

Dojednávání je zásadní podmínkou otevření pomoci, i přesto se na něj ale v rozhovoru velmi často zapomíná. Jestliže nedojde k dojednávání, může mít sociální pracovník pocit, že neví, jak klientovi pomoci. Odvíjí se to právě od toho, že nehledá cestu společně s klientem a dostatečně mu nenaslouchá. „Dojednávání je příkladem profesionální odbornosti pracovníka, kterou využívá k tomu, aby klienta přizval k řešení v dialogu a spolupráci jako plnohodnotného a rovnocenného partnera.“ [Úlehla, 2005 : s. 63]. Právě ve fázi dojednávání se ukáže, zda spolu pracovník s klientem mohou a chtějí pracovat, zda půjde o pomoc nebo kontrolu a jaké z profesionálních způsobů práce bude pracovník využívat.

Pracovník by měl mít vždy na paměti, že všechny jeho návrhy řešení jsou skutečně jenom návrhy a teprve po dohodě s klientem se z některého z návrhů může stát společný cíl. Zásadním pocitem, který musí klientovi dojednávání dát, je pocit bezpečí. Tento pocit bezpečí však musí fungovat nejen u klienta, ale také u pracovníka, protože jsou ve vzájemném propojení a výrazně se navzájem ovlivňují. Pracovník tedy klientovi musí dát pocit bezpečí, který pramení z jeho vlastního pocitu.

Podle Úlehly (2005) bychom mohli otázku bezpečí pracovníka vidět nejméně ve třech složkách. Pracovník potřebuje vědět čím pomáhá, podle čeho měří vlastní profesionalitu a podle čeho hodnotí úspěch své vlastní práce. Pocitu bezpečí se mu dostává ve chvíli, kdy všechny tři podmínky splňuje.

Důležitým pojmem při dojednávání je zakázka. Zakázka je to, k čemu společný rozhovor směřuje a pracovník musí umět v klientově projevu tuto zakázku najít. Zakázka vymezuje oblast a cíl spolupráce. Pracovník musí umět na zakázku správně zareagovat a případně z ní zformulovat společný cíl, který po dohodě s klientem určí.

Formulace cíle je nutná v případě, že má při práci s klientem přinést změnu. Bez určení cíle pracovník jen těžko pozná, zda jeho klient udělal pokrok, kam se jejich spolupráce posouvá a kdy tato spolupráce končí. Nyní zde uvedeme sedm požadavků na dobrou formulaci cíle, uvedených v publikaci Úlehly (2005), které během své praxe vytvořilo Centrum krátké terapie z Milwaukee:

- Významnost cíle (důležitost cíle pro klienta zvyšuje motivaci a důvěru v pracovníka)
- Malý cíl (možnost jeho dosažení v představitelné době, je lepší si udat několik malých splnitelných cílů, než jeden velký)
- Konkrétnost cíle (u příliš obecných cílů se těžko dokazuje jejich splnění)
- Cíl týkající se toho, co nastane (nikoli nepřítomnosti něčeho, cíl musí být pozitivní a vést k naplnění klientova přání)
- Cíl jmenuje začátek (nikoli konec něčeho)
- Realističnost cíle (je třeba umírnit klienta v přehnaných nesplnitelných návrzích)
- K dosažení cíle musí být třeba úsilí (a toto úsilí pak musí být náležitě oceněno)

Průběh

O této fázi se zde zmíníme opravdu jen velmi krátce, protože jen rozvádí to, co již bylo řečeno u fází předchozích. V průběhu dalších konzultací pracovník už jen zužitkovává to, co si dříve připravil. Pracuje již tedy s klientem podle konceptu pomoci, či kontroly, z nichž pomoc je určitě alternativou příjemnější a hledá něco, co představuje pro klienta změnu, protože změna je právě to, co klient očekává. (Úlehla, 2005).

Ukončení

Jak už jsme uvedli výše, pro určení okamžiku ukončení spolupráce mezi pracovníkem a klientem je nejdůležitější správná formulace cílů. Ve chvíli, kdy klient cíle dosáhne, může pracovníkovo působení na klienta skončit.

Na konci spolupráce by měl klient vědět, co mu pomohlo zbavit se problému, aby tyto postupy uměl uplatňovat ze své vlastní vůle, měl by vědět, co dělat v případě, že jeho postup selže a musí mít jistotu, že tyto potíže dokáže řešit vlastními silami. V tuto chvíli je klient připraven vstoupit opět do samostatného života. (Úlehla, 2005).

Mohlo by se zdát, že touto fází práce s klientem končí, ale není to tak. Funguje zde cyklické schéma, to tedy znamená že po fázi ukončení přichází znovu fáze přípravy. A nejen to. Fáze přípravy prostupuje i všechny ostatní fáze, protože profesionální pracovník má být schopen se kdykoli zastavit a podívat se s nadhledem na svou práci s klientem a využít své přípravy. Mnoho pracovníků to nedělá proto, že mají dojem, že je to připravuje o čas, opak je ale pravdou, protože právě tato průběžná příprava umožňuje pracovníkovi dostat se co nejrychleji k jádru problému a najít spolu s klientem vhodné řešení.

3.6 Reintegrace klienta

Veškerá práce sociálního pracovníka s osobami bez přístřeší spočívá hlavně ve snaze vrátit klienta zpět do normálního života, naučit ho žít tak, aby mohl ve společnosti fungovat, aby dokázal žít tak, jako předtím, než přišel o domov. Reintegrace a resocializace klienta je hlavním cílem při práci s touto specifickou klientelou. Tento cíl je ale velmi obsáhlý a často v sobě zahrnuje dlouhodobou péči a pomoc, konstantní resocializační působení specializovaných programů a i přes tuto dlouhodobou snahu k resocializaci u mnoha jedinců vůbec nedojde.

Důvody mohou být různé, často jde o kombinaci mnoha faktorů a vzorců, které jsou v klientovi zakořeněny velmi hluboko. Jejich odbourávání vyžaduje spoustu úsilí a už jenom dovést klienta k tomu, aby chtěl s pracovníkem svou situaci řešit je velmi, velmi obtížné. Proto je důležité na klienta netlačit a jen se ho snažit motivovat. V nízkoprahovém denním centru pro osoby bez přístřeší, kde jsem sama působila, byla úspěšnost resocializace velmi nízká, a to zhruba 5%. Bohužel, takto nízká čísla nejsou výjimkou ani v celorepublikovém měřítku. Přesné statistiky neznáme, ale mnoho osob bez přístřeší pomoc odmítá, nebo ji ani nevyhledá.

Navíc u mnoha z těch, kteří pomoc vyhledají, dochází velmi často k recidivě, protože po éře života na ulici jim návrat do standardního života přijde velmi těžký a nedokážou se s ním vyrovnat.

Tyto obavy a těžkosti pak řeší právě návratem na ulici. Velmi často se mi při práci s osobami bez přístřeší naskytl pohled na velmi zanedbaného člověka, který potřeboval pomoc, o kterém jsem poté zjistila, že se v pravidelných cyklech, kdy už všechny své problémy vyřešil a našel si bydlení, vrací znovu tam, kde byl. Potom je mu opět potřeba poskytnout primární krizovou intervenci, poskytnout mu jídlo a ošacení a zahájit pravidelné konzultace a poradenství, které mu pomohou stanovit si dílčí cíle a začít svou situaci řešit.

Jak uvádí Hradecký (1996), na tuto krizovou intervenci pak musí navázat vhodné resocializační programy paralelně s dalšími službami. Důležité je klást důraz na přiměřené pracovní nasazení, odpovídající možnostem klienta (úklid prostor instituce, využití pracovních příležitostí, které instituce nabízí). „Cílem každého resocializačního programu je, aby dřívější bezdomovec našel smysl života, obnovil rodinné vztahy nebo našel nové partnerství či přátelství, aby získal přiměřené bydlení a měl zdroj příjmů k jeho udržení. K tomuto cíli má směřovat pomoc začínající první návštěvou kontaktního nebo krizového centra.“ [Hradecký, 1996: s. 56].

Bohužel, i přes veškerou snahu se stává, že zůstanou lidé závislí, s poruchami osobnosti, nesamostatní a nepřizpůsobiví, kteří nedokáží daného cíle dosáhnout. I pro tyto jednice však existují možnosti, ať už v chráněném bydlení, nebo třeba domech pokojného stáří. (Hradecký, 1996).

4 Faktory přispívající ke vzniku bezdomovectví se zaměřením na sociální aspekty

Fenomén bezdomovectví je v současné době poměrně výrazným sociálním problémem. Mnoho institucí se zabývá jeho řešením a poskytnutím prvotní krizové intervence, ale první, čím bychom se měli zabývat, jsou příčiny vzniku tohoto jevu.

Bezdomovcem se může ze dne na den stát prakticky každý. Proto bychom měli na osoby bez přístřeší pohlížet jako na sobě rovné a snažit se je pochopit, nikoli je vnímat jako obtěžující element. Nejprve je třeba poznat jejich hodnoty, motivy a okolnosti, které je k tomuto stylu života dovedly. Níže se budeme zabývat jednotlivými faktory, které mohou jedince dovést do takovéto situace. Zaměříme se nejprve na rodinné poměry, protože výchova je velmi důležitým aspektem ve vývoji osobnosti jedince, stejně jako sociální prostředí (okolí, vrstevníci). Velmi podstatným faktorem může být i závislostní chování nebo duševní porucha. Přestože se chceme zaměřit hlavně na sociální aspekty vzniku tohoto fenoménu, na závěr této kapitoly se ještě zmíníme o velmi specifické skupině osob bez přístřeší, a to osoby, které bezdomovectví vnímají jako svoji volbu, způsob života, který jim vyhovuje a který si sami vybrali.

4.1 Rodinné poměry

Jak uvádí Vágnerová (2004), rodina je důležitá sociální skupina, která je nejen zdrojem primární socializace dítěte, ale má i řadu jiných psychologických, sociálních, biologických a ekonomických funkcí. Rodina zprostředkovává zkušenosti, poskytuje jedinci zázemí a uspokojuje jeho potřeby. Je také nositelem budoucích společenských rolí a identity jedince, dotváří jeho osobnost a formuje ho v průběhu jeho vývoje. (Fischer, 2009). Na základě tohoto Fischerova tvrzení se tedy můžeme domnívat, že v případě, že některá z těchto a výše uvedených funkcí rodiny nepracuje správně, může to být jeden ze zásadních spouštěcích mechanismů, které způsobují rozvinutí patologických vzorců chování jedince. Toto chování, které může dítě od rodičů převzít a odnést si jej až do dospělého věku, může být rovněž důvodem návštěvy jedince v azylovém domě. Není to ale jen o přejímání chování, ale také o přejímání hodnot, které osoba výchovou v rodině získává. Může se jednat například o vzdělání, kdy zejména v romských rodinách je vzdělání prvek, který nemá prakticky žádnou hodnotu.

Dítě pak není vedeno k seberozvoji v tomto směru a v dospělosti má velmi omezené možnosti uplatnění na pracovním trhu. To pak může jedince demotivovat a ten si pak sám zvolí život na ulici, jako jediné řešení.

„Každá rodina má svůj hodnotový systém, jenž ovlivňuje chování jejích členů a vede k přednostní volbě některých strategií zvládnání problémů. Pokud je rodina v nějakém směru dysfunkční, některé důležité potřeby těchto lidí zůstanou neuspokojeny a rodina se pro ně stane spíše zdrojem zátěže.“ [Vágnerová, 2004 : s. 589]. Jak říká Vágnerová, rodina se v určité situaci může stát pro jedince skutečně zátěží, která brzdí, či úplně zastavuje jeho normální vývoj a zakotvuje v něm vzorce chování, které se v dospělosti jen velmi těžko odbourávají. Pokud se navíc jedná o dítě, jehož osobnost se v tomto prostředí teprve rozvíjí, může být jeho další vývoj deformován různými negativními vlivy, mohou navíc chybět některé důležité zkušenosti a jedinec je v důsledku dysfunkce rodiny náchylnější k zvnitřnění nesprávných hodnot a zakotvení patologických vzorců chování. (Vágnerová, 2004).

Jak uvádí Fischer (2009), mezi nejzávažnější rodinné problémy patří:

- Dysfunkční, či afunkční rodina, která může vyvolat psychickou deprivaci
- Problém v osobnosti rodičů, kdy rodiče nechtějí o dítě pečovat a dopouští se asociálního, či antisociálního chování
- Problém úplnosti rodiny, náhradní rodinné péče, náhradní výchovy, nebo výchovy ústavní
- Syndrom CAN – problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

Nyní si popíšeme trochu blíže na základní problémy nesprávné funkce rodiny a nesprávného vlivu rodinného prostředí na osobnost dítěte:

Problémová, dysfunkční, afunkční rodina, psychická deprivace dítěte

Rodina je skupinou, ve které mají v každé vývojové fázi její jednotliví členové určité role. Dysfunkce rodiny vzniká ve chvíli, kdy jeden, či více členů rodiny není schopen plnit svou funkci v rodině a to hlavně osoby působící v rolích rodičů. Důvodem mohou být nedostatky v sociální orientaci, problematické sebehodnocení, rizikové chování, nebo špatná zkušenost z vlastního dětství (Vágnerová, 2004). Zejména u špatná zkušenost z vlastního dětství se velmi výrazně promítá do působení jedince v roli rodiče.

Nejčastěji zde nastávají následující modely:

Dítě přejímá chování rodičů a v dospělosti jej promítá do výchovy vlastního dítěte a to pak vychovává ve stejném duchu, jako byl vychováván sám, i přesto, že ví, že tento způsob výchovy není správný a že vztahy s rodiči byly v jeho dětství velmi závažně narušené. Má v sobě však tento vzorec již tak výrazně zakořeněný, že není schopen jej odbourat. Druhou reakcí pak může být přesně opačný postup, kdy jedinec se špatnými zkušenostmi z dětství, se v rodičovské roli snaží vyvarovat chyb, jichž se dopouštěli jeho rodiče a snaží se svému dítěti dát to, co on sám v dětství neměl. V extrémních případech však tento postoj může vést až k tzv. „opičí lásce“ kdy je dítě omezováno, či nadměrně opečováváno, o čemž se ještě zmíníme níže. Dalším důvodem dysfunkce v roli rodiče pak může být problematické sebehodnocení, kdy jedinec ještě není na roli rodiče dostatečně připraven. Jeho osobnost není ještě natolik vyzrálá, aby mohl přijmout zodpovědnost za někoho dalšího. Narušení rolí je natolik výrazné, že si v této situaci už ve většině případů rodina není schopna pomoci sama a musí nastoupit realizace opatření z okolí, známa pod pojmem sanace rodiny.

Mírnější formou dysfunkční rodiny je rodina problémová. U těchto rodin se rovněž jedná o narušení jednotlivých rolí, to ovšem není tak výrazné, jako u rodin dysfunkčních a ještě vážněji neohrožuje rodinný systém, či vývoj dítěte. Tato rodina je ještě stále schopna problémy řešit samostatně a ve většině případů stačí jen zvýšená pozornost a sledování pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Nejvážnější formou narušení rodiny je model rodiny afunkční, kde se vyskytují poruchy takového rázu, že rodina již neplní svůj základní úkol a dítěti škodí, či jej dokonce ohrožuje v samotné existenci. Zde už není možné provádět sanaci, jediným řešením je vyjmutí dítěte z takovéto rodiny a nahrazení nefunkční rodičovské péče péčí náhradní, či ústavní výchovou. V těchto rodinách se velmi často objevuje syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. V prostředí nefungující rodiny dochází k častým hádkám, které vedou k rozvodu, jenž je pro dítě závažným patogenním činitelem. Dítě ztrácí pocit bezpečí a jistoty a zejména v období pubescence a adolescence tuto jistotu výrazně potřebuje. Navíc dochází k rozpadu důvěrného a známého prostředí, což může v dítěti vyvolávat pocity rozčarování a křivdy, které se poté mohou promítat do utváření jeho životních hodnot (Fischer, 2009).

„ Děti z dysfunkčních rodin se proto velmi často potýkají s pocity psychické deprivace. Ta vzniká následkem dlouhodobého neuspokojování citových potřeb.

Takovéto děti se pak často vyznačují některými psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami negativně ovlivňujícími jejich postupné zařazování do společnosti .“ [Fischer, 2009 : s. 144]. Případná výchovná opatření z důvodu předchozího nezájmu rodičů přicházejí většinou pozdě, navíc nemají požadovaný účinek. Jedinec není schopen řešit obtížné životní situace a v důsledku toho se obrací nejen k alkoholu, či drogám, ale i závažnějším sociálně patologickým formám chování (Fischer, 2009).

Asociální, či antisociální chování rodičů

Podle Dunovského (1999) lze poruchy rodičovské role charakterizovat tak, že rodiče z různých důvodů nejsou schopni, nechtějí, nebo nemohou vykonávat to, co je nezbytné pro zdárný vývoj dítěte. Rodiče se o své dítě nemohou starat například v důsledku nepříznivých přírodních podmínek a situací, poruch fungování celé společnosti, nebo při narušení rodinného systému, jako celku. Další variantou je, že o své dítě pečovat neumějí, či nedovedou. Tuto situaci může způsobit vlastní nezralost, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi (mimomanželské dítě, handicapované dítě, neschopnost přijmout společenské normy, rozvod). Z důvodu poruchy osobnosti rodičů se může stát, že se o své dítě ani starat nechtějí. Jejich přístup může být až hostilní. Rodiče dítě opouštějí, nebo může docházet k jeho zanedbávání. Zvláštním případem je, když se rodiče o své dítě starají nadměrně a hyperprotektivně. Dítěti se pak dostává větší pozornosti, než je třeba. Důsledkem je pak absolutní nepřipravenost na samostatný život, či nerespektování druhých (Fischer, 2009).

V těchto situacích je zásadním momentem uvědomění si jedince, že v rodičovské roli není schopen fungovat takovým způsobem, aby zajistil řádný vývoj dítěte. V mnoha rodinách se takto nestává a rodiče tak svému dítěti berou možnost na lepší život.

Ústavní výchova

Jak uvádí Matoušek (1997) není dítě v ústavní péči svěřeno jen jednomu vychovateli, ale více osobám, které poté mají nejasně vnímanou zodpovědnost za jeho vývoj a výchovu. Důsledkem střídání vychovatelů je pak obtížnost vytvoření trvalejšího citového vztahu dítěte k pečující osobě.

Přítom zejména v tomto věku je pro dítě jedna z nejdůležitějších věcí citové přílnutí k jedné osobě, pocit opory, bezpečí a citového zázemí, které mu tato osoba poskytuje. Bohužel není v možnostech ústavní výchovy zajistit každému dítěti toto emoční zázemí, což může v některých případech vést k psychické deprivaci dítěte. Zároveň je ale pravdou, že ústavní výchova je lepším řešením, než dítě ponechávat v nefungující rodině.

Děti se potýkají s chudostí podnětů, chybí jim pocit trvalosti osobních vztahů, narušuje se utváření osobní identity. S tím souvisí další problém, a to ukončení ústavní výchovy dovršením 18ti let, V tomto věku ještě nemusí být dítě připraveno na samostatný život a právě v těchto případech nejčastěji dochází k sociálně patologickému chování. Tato problematika v ČR zatím ještě není uspokojivě vyřešena (Fischer, 2009).

Zároveň je ale pravdou, že ústavní výchova je lepším řešením, než dítě ponechávat v nefungující rodině.

Syndrom CAN

„ Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (...) je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného chování rodičů, nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné.“ [Vágnerová, 2004 : s.593]. Tyto negativní důsledky špatného zacházení s dítětem mohou vzniknout následkem aktivního ubližování, nebo nedostatečné péče, která vede k zanedbávání důležitých životních potřeb dítěte. V této oblasti odlišujeme problémy vzniklé deprivací a problémy vzniklé týráním a zneužíváním. Tato destrukce a poškozování, které mohou v krajním případě způsobit i smrt dítěte, jsou ve většině případů úmyslné (Fischer, 2009).

Dítě se v rodině může setkávat s extrémním nezájmem rodičů, který vede k zanedbávání dítěte, které se o sebe ještě není schopné postarat samo. Navíc vzhledem k potřebě citového zázemí zde dochází k frustraci a následné deprivaci. Když k tomuto přidáme ještě fyzické týráním, může si dítě s sebou do dospělosti odnést řadu psychických i fyzických následků, které mu neumožňují standardně fungovat v běžném životě.

Nejčastěji přichází poškozování ze strany rodičů, či jiných členů rodiny, kteří dítě využívají k uspokojení svých potřeb a zneužívají svou moc dospělého nad podřízeným a závislým dítětem (Vágnerová, 2004).

Velmi zvláštním jevem je, že i přes toto poškozování si dítě k rodičům často vytvoří citový vztah a není schopno se od nich emocionálně odpoutat. Navíc, protože nezná jiný model chování, považuje tuto svou roli v rodině za normální a opět si v sobě vytváří hodnoty, které si poté přenáší do výchovy vlastních dětí.

4.2 Sociální prostředí

V této podkapitole se zaměříme na sociální prostředí vývoje jedince hlavně z pohledu sekundární socializace, budeme se zabývat vztahy mezi vrstevníky, ve škole a na pracovišti a zaměříme se i na vliv celé společnosti na utváření osobnosti člověka.

- Vrstevnická skupina

Celoživotní snahou člověka, jako tvora společenského, je hledání určitého místa ve společnosti. Toto hledání je kontinuální proces, který postupuje všemi fázemi lidského vývoje. A právě fungování ve vrstevnické skupině je jedním z nejzásadnějších momentů v životě jedince. Máme přirozenou potřebu někam patřit, budovat si určitou pozici ve společnosti a právě tato naše pozice často velmi zásadně ovlivňuje naše sebehodnocení. A právě toto sebehodnocení určuje, zda budeme schopni adekvátně fungovat v dalších společenských rolích, do kterých se během života dostaneme.

Nárůst významu vrstevnické skupiny související s odpoutáváním vázanosti na rodinu a osamostatňováním dítěte se projevuje již v předškolním věku a provází dítě celým obdobím školní docházky. Probíhá zde sekundární socializace, dítě získává další schopnosti a dovednosti, které jsou jiné než ty, které se rozvinuly vývojem v rodině. Jedinec ve vrstevnické skupině nemá své postavení nikdy jisté a učí se fungovat v další sociální roli. Musí se umět prosadit, ale zároveň na okolí působit tak, aby ho akceptovalo. Špatná pozice ve vrstevnickém kolektivu velmi výrazně negativně ovlivňuje sebehodnocení a sebeúctu. Pak už se dítě nenaučí s vrstevníky správně jednat a může dojít k fixaci těchto nefunkčních vzorců chování a jejich přenosu do období dospělosti. V tomto období jsou pak vztahy s vrstevníky rovněž velmi důležité, jedinec si buduje sociální síť, která mu poskytuje určité zázemí, potřebné k jeho stabilitě a fungování. Jestliže jsou tyto vazby nějakým způsobem změněny, či redukovány, může snadněji dojít k rozvinutí psychické poruchy, či onemocnění (Vágnerová, 2004).

- Škola a pracoviště

Společným znakem školního prostředí a pracoviště je daná hierarchie rolí, vymezení jejich obsahu a také určitá interní pravidla, která je nutné dodržovat.

Škola dítě stimuluje a rozvíjí, má na něj ale také určité požadavky a očekávání, které mohou být často nesplnitelné. Negativní hodnocení a špatná adaptabilita na nové prostředí může opět způsobit frustraci, kterou si s sebou jedinec odnáší do dalšího života. Zde je velmi zásadní role učitele, který ze své pozice může dítě výrazně ovlivnit.

Na pracovišti jedinec získává určité postavení, které poté znázorňuje jeho sociální prestiž. Z profesní role, stejně jako z role žáka, vyplývají určité požadavky a očekávání, které daná osoba musí plnit a v určitých případech se mohou stát zdrojem stresu. Nezanedbatelným faktorem jsou i vztahy na pracovišti, které mohou fungovat jako opora, ale i jako zátěž (Vágnerová, 2004). Pozice v pracovní hierarchii velmi úzce souvisí s pozicí ve skupině vrstevníků, o které se zmiňujeme výše.

- Společnost

Významným zdrojem zkušenosti je také sociální kontext, ve kterém se pohybujeme. Můžeme jej vnímat celospolečensky, ale patří sem i sociální vrstva, ze které člověk pochází. Společnost v průběhu času prochází jednotlivými změnami, z nichž ty zásadnější vytvářejí tzv. kohortovou zkušenost. Každý jedinec je pak ovlivněn charakterem období, ve kterém vyrůstal. Aktuální společenské hodnoty a postoje prezentují média, důležitý vliv má ale i sociální vrstva, z níž jedinec pochází. Ta se může vymezovat specifickými normami, hodnotami a stylem života. Během svého vývoje se setkáváme s pozitivními i negativními zkušenostmi, které nám poté pomáhají vyrovnávat se se zátěžovými životními situacemi (Vágnerová, 2004).

„ V závislosti na dispozicích mohou zátěže diferencovat určitě rizikové skupiny, které se nedovedou vyrovnat ani s běžnými požadavky.“ [Vágnerová, 2004 : s. 48]

4.3 Závislostní chování

Závislostní chování je jeden z významných aspektů ovlivňujících chování a při dlouhodobé závislosti i osobnost jedince. Závislost představuje nejen zdravotní zátěž, ale také zátěž ekonomickou, může vést k zpretrhání sociálních kontaktů, zadlužení, zdravotním problémům a v neposlední řadě může způsobit delikventní chování, související s bažením po droze. Všechny tyto faktory v důsledku mohou vést ke ztrátě přístřeší.

Nejdůležitějším pojmem v problematice, kterou se tato kapitola zabývá je termín závislost. Existuje mnoho definic tohoto pojmu, mne nejvíce zaujala následující: „Pojem závislost používáme pro popis vztahu mezi organismem a jevem, objektem (...), tedy předmětem závislosti. Vztah vzniká opakovaným kontaktem s předmětem závislosti, přičemž tento kontakt se stává postupně častějším, intenzivnějším a komplexnějším, délka jeho trvání se prodlužuje (...) na úkor jiných vztahů s jinými jevy. Důsledkem patologického vývoje vztahu je pak komplex změn postihujících fyzickou, duševní, duchovní a sociální (...) rovinu bytí závislého jedince. To znamená, že závislost je komplexní povahy, neboť postihuje jak jedince, tak i jeho okolí.“ [Pokorný, Telcová, Tomko 2002; s. 14]

Jak uvádí Pokorný (2002), za patologickou závislost můžeme považovat každou závislost, v jejímž důsledku dochází k ochuzení a snížení kvality života jedince a jejímž důsledkem je fyzické nebo duševní utrpení jedince, případně jeho okolí. Jedince mohou k užívání omamných a psychotropních látek, případně vzniku jiných závislostí, dovést různé faktory. Může to být zvědavost, snaha zapadnout mezi vrstevníky, snaha o útěk před běžnými, každodenními problémy, které jedinec není schopen řešit, ale může také působit jako uklidnění, či rozptýlení. Na základě výše uvedené definice, kdy závislost vnímáme jako vztah mezi jedincem a předmětem závislosti můžeme vyvodit, že závislími se můžeme stát téměř na čemkoli. Záměrem této kapitoly je popsat nejčastěji se vyskytující druhy závislostí a s nimi související chování, které může ohrožovat jedince, způsobovat vyčlenění jedince ze společnosti a znemožnit jeho reintegraci.

- Nikotinismus

Nikotinismus, je jednou z nejčastějších závislostí u nás. Kouřit je v současnosti u dětí a mládeže znakem určité prestiže. Bohužel, u velké části mladých lidí, kteří to většinou již ve velmi nízkém věku zkusí, se závislost skutečně rozvine a u některých pak trvá až do konce života. „ Právě proto, že je tak rozšířená, vnímá ji společnost s větší tolerancí než závislosti na jiných, tvrdších drogách. Prakticky můžeme říci, že kouření považujeme za normální jev.“ Nikotinismus se léčí pomocí psychoterapie s cílem klienta jeho závislosti zbavit. U závislého jedince se v tomto období zpravidla objevuje skupina specifických příznaků, které poukazují na rozvíjející se abstinenci syndrom. Můžeme mezi ně zařadit únavu, zažívací potíže, sníženou citlivost v končetinách a brnění ve svalech. Z psychických symptomů sem patří změny nálad, poruchy spánku a psychomotorický neklid. (Pokorný, 2002).

Co se týče projevů nikotinismu, jako u jediné závislosti zde nevnímáme žádné znatelné účinky ihned po požití látky. Na jedince může látka působit uklidňujícím dojmem, navenek však žádné znatelné projevy změny nepozorujeme. Mohou se objevit změny nálad, agrese a podrážděnost, ty už jsou ale spíše projevy abstinenci syndromu.

- Alkoholismus

„Alkoholismus spolu s nikotinismem, je nejznámější závislostí vyskytující se u nás. Větší riziko vzniku závislosti na alkoholu je u lidí, kteří jsou psychicky labilní, či trpí nějakou duševní poruchou, u jedinců v jejichž anamnéze se objevuje poškození mozku při porodu, úrazy hlavy, nebo prodělané dlouhodobé bolestivé onemocnění. Náchylnější jsou i jedinci, kteří nemají příliš dobré interpersonální vztahy, nebo trpí nízkým sebehodnocením.“ [Pekáčová, 2011: s. 8].

Vývoj alkoholismu probíhá v několika fázích (nealkoholická, prodromální, krucální, terminální). V poslední fázi se osobnost alkoholika začíná hroutit. Je silně egoistický a objevují se u něj pocity úzkosti. Třes je typickým fyziologickým symptomem. Často se vyskytují i alkoholické psychózy jako jsou alkoholické halucinózy či paranoie, dipsomanie, nebo Korsakovova psychóza, či delirium tremens (Pokorný, 2002). Projevem akutní intoxikace alkoholem jsou nekoordinované pohyby, třes, ze začátku aktivita, poté poruchy řeči, žaludeční nevolnost a neschopnost udržet rovnováhu.

Na alkohol se vytváří závislost poměrně snadno, snaha po jeho získání může vést do finanční tísně, případně užívání nekvalitního alkoholu, který vede k rozvoji zdravotních problémů a způsobuje marginalizaci jedince.

- Závislost na nenarkotických analgetikách

Pro závislost na nenarkotických analgetikách jsou typické změny nálad, změny v oblasti vnějších projevů a kolísání výkonu. Rozvíjí se dlouhodobě a destrukce psychiky způsobená užíváním pak může vést až k demenci. Obzvláště nebezpečná je jejich kombinace s alkoholem. Se zvyšováním dávek se zvyšuje i tolerance na tyto látky. Abstinenční příznaky postupně mizí zhruba po 2 týdnech a patří mezi ně mimo jiné bolesti hlavy, náladovost a nespavost (Pokorný, 2002).

- Závislost na narkotických analgetikách

„Narkotická analgetika jsou látky, které nazýváme „nejtvrdšími drogami““. Používají se v medicíně k utlumení bolesti, jejich účinky jsou centrální, v menších dávkách navozují spánek, ve vyšších euforický stav (Pokorný, 2002).“ [Pekáčová, 2011: s. 9].

- Závislost na psychostimulanciích

„Psychostimulancia jsou psychotropní látky s nefyziologickým budivým účinkem na centrální nervový systém.“ [Švestka 1995, s.35].

Při dlouhodobém užívání dochází k výraznému oslabení imunity a změnám ve struktuře osobnosti. Při jednorázovém užití zrychlují myšlení a výbavnost paměti. Vývoj závislosti na těchto látkách bývá plynulý, nebo přichází v tzv. tazích. Prognóza při odvykání je poměrně dobrá. Abstinenční syndrom u těchto látek zasahuje zejména oblast emoční (pesimismus, podrážděnost, poruchy spánku). (Pokorný, 2002)

- Závislost na halucinogenních látkách

„Halucinogeny, nebo také fantastika vyvolávají u člověka stavy změněného vědomí, bludy, halucinace a navozují zkreslené vnímání okolního světa. Jsou to nejdéle známé látky ovlivňující psychické děje, ale jen málokteré z nich vyvolávají závislost. Z tohoto důvodu mají mezi drogami výjimečné postavení.“ [Pekáčová, 2011: s. 9].

- Závislost na hypnotikách a sedativech

„Sedativa jsou látky, které se užívají pro uklidnění při nervozitě a vzrušení. Jejich účinek spočívá tedy v tom, že navozují stav uklidnění, a to zpravidla tak, že mimo jiné otupují smyslové vnímání.

Hypnotika jsou látky, které působí tlumivě na centrální nervovou soustavu. Jejich efekt je závislý na velikosti požité dávky. Jsou – li požity menší dávky, účinkují sedativně. Střední dávky těchto látek působí hypnoticky a vysoké dávky vyvolávají kvantitativní poruchy vědomí.“ [Pokorný, Telcová, Tomko 2002 ; s. 63]

Účinky těchto látek jsou velmi nebezpečné hlavně v tom, že neumožňují regeneraci organismu a tím pádem ani kvalitní spánek. Navíc se na ně velmi rychle zvyšuje tolerance a uživatel je pak nucen k podávání vyšších dávek k dosažení stejného účinku.

- Nedrogové závislosti

Nedrogové závislosti jsou specifickou skupinou závislostí, která se možná nezdá být tak nebezpečná, jako u závislostí drogových. Ve skutečnosti ani nedrogové závislosti nelze podceňovat.

Působí totiž primárně na psychiku člověka a díky psychosomatickému propojení mohou jedince poškozovat i fyzicky. Můžeme tedy polemizovat nad tím, zda nedrogové závislosti nejsou z hlediska nebezpečnosti pro jedince a jeho okolí problémem ještě závažnějším.

„Symptomy nedrogových závislostí se v mnoha aspektech podobají příznakům závislostí drogových, přestože primárně nepostihují oblast fyzickou, ale častěji velmi vážně zasahují do lidské psychiky a sociálního okolí závislého člověka. A stejně jako závislosti drogové mají často na život jedince fatální dopad. Popišme si tedy alespoň stručně ty nejdůležitější z nich.“ [Pekáčová, 2011: s. 10].

Patologické hráčství (gamblerství)

Patologické hráčství můžeme definovat jako „ časté opakované epizody hráčství , které v životě dotyčného člověka dominují nad jeho sociálními, materiálními, rodinnými a pracovními hodnotami a závazky.“ [Pokorný, Telcová, Tomko 2002 ; s. 121]. Patologický hráč prožívá pocity nutkání a puzení ke hře. Myšlenky na hru se u něj objevují i při vykonávání jakékoli jiné činnosti. U závislého hráče můžeme pozorovat příznaky jako impulzivitu, progresivitu, případně poruchu adaptace. Patologickými hráči se v naprosté většině případů stávají muži.

Více náchylní k vytvoření závislosti jsou nejen lidé s poruchami pozornosti, ale i jedinci, kteří zastávají povolání, kde se s hazardní hrou setkávají. Dále jsou ke závislosti na hře náchylnější lidé nezaměstnaní, či jedinci, kteří mají problémy s alkoholem. Výjimkou nejsou ani gambleři, kteří v dětství prožili určitý druh psychické deprivace, nebo pocházejí ze špatných rodinných poměrů (Pokorný, 2002).

Závislost na sexu

„Závislost na sexu, nebo také hypersexualita se objevuje u obou pohlaví. U žen ji nazýváme nymfomanie, u mužů nese označení satyriasis. Takto označená hypersexualita je již dána konstitučně.“ [Pekáčová, 2011: s. 12]. Kromě toho, že se může jednat o důsledek metabolické vady může mít zvýšený sexuální pud i další příčiny. Hypersexualita může pro člověka představovat únik před nevyřešenými problémy, náhradní uspokojení některých jiných nenaplněných potřeb jedince, nebo může zmírňovat depresivní stavy (Pekáčová, 2011). „Tato závislost se projevuje nutkavými sexuálně orientovanými myšlenkami, jejichž důsledkem je opakované problémové chování, nesoucí s sebou zvýšené riziko infekce sexuálně přenosnou chorobou. Závislost na sexu se však nemusí týkat jen sexu jako takového, ale souvisí i s nadměrným využíváním erotických telefonních linek, či sledováním erotických internetových stránek (Pokorný, 2002).“ [Pekáčová, 2011: s. 12].

4.4. Duševní poruchy

Neléčené, nebo neodhalené duševní poruchy jsou častou příčinou marginalizace jedinců, vedoucí ke ztrátě přístřeší a odmítání společností.

Podle Duška(2010) je ke správnému diagnostikování duševní poruchy třeba znát nejen diagnostická kritéria, ale i normu psychického zdraví. Důležité je včasné rozpoznání duševní poruchy, její diagnostika a volba optimálního léčebného postupu.

Pro nás je důležitý hlavně pohled sociologů, kteří považují duševní poruchu za projev deviantního chování. Pro společnost platí určitá pravidla a jedinec, který závažnějším způsobem porušuje společenské normy a ohrožuje společnost je za to přiměřeným způsobem sankcionován. Autory je v tomto případě sankce chápána, jako jakékoli donucování společností, které se řídí socioekonomickou úrovní společnosti v daném období.

Z tohoto pohledu je duševní nemoc chápána jako úchylka (Dušek, 2010). „Důvodem takového chápání je společenská nežádoucnost nemoci a odchýlení se od chování, které od jedince společnost očekává. To znamená, že jde o odchylku plnění obvyklých společenských úloh a rolí.

Podle Parsona (1965) a Freidsona (1970) má role nemocného následující charakteristické rysy:

- Nemocný je považován za nezodpovědného za vznik svého stavu a neschopného odstranit jej svou vůlí
- Nemocný je zproštěn svých dosavadních povinností
- Nemocný je povinen dávat najevo vědomí nežádoucnosti svého stavu a jeho přechodnosti

Nemocný je povinen vyhledat odborníky a spolupracovat s nimi, nedojde-li ke spontánní úpravě stavu.“ [Dušek, 2010: s. 23,24]

Výše uvedený koncept dle mého názoru poměrně výstižně znázorňuje reakci společnosti na psychicky narušené jedince. Představují pro společnost, nebezpečí, ohrožení, porušují její kompaktnost, bourají normy a zavedená pravidla chování. Na základě vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že tito lidé vyvolávají u společnosti obavy, a ta se pak snaží jejich přítomnost eliminovat a vyhýbat se jim. A i tito lidé pak přicházejí do azylových domů s prosbou o pomoc, protože nejsou schopni, či nechtějí ve společnosti fungovat.

4.5 Bezdomovectví jako způsob života

„Bezdomovectví můžeme popsat, jako extrémní projev společenského vyloučení. Jsme s ním konfrontováni a často proto, že nás obtěžuje, nebo z neznalosti, se jím odmítáme zabývat a ztotožňujeme jej s navyklým stereotypem povalečů a tuláků. Podle prováděných anket a analýz zaujímá „okrajová populace“ pouze marginální část sebepoznání našeho obyvatelstva. Klíčovým rysem bezdomovectví je jeho relativní charakter. Můžeme říci, že je relativní k obecným standardům společnosti. (Průdková, Novotný; 2008).

V zásadě lze bezdomovskou populaci rozdělit do tří skupin:

a) Skryté bezdomovství

„Bezdomovství skryté zdaleka předčí viditelnější formu bezdomovství zjevného. Reprezentuje další část populace bez trvalého bydliště, putující, často měnící svá dočasná útočiště, která přinášejí potíže zdravotní, potíže s policií, s úřady. Hledání dalších možností ubytování je značně vysilující a nalezení takovéto možnosti vyčerpá mnohdy všechnu osobní strategii hledajícího. Nepříjemná bydlení ve squatech, sklepích, domech určených k demolici, ve starých automobilech, kontejnerech, výměnících, nebo ve stanech, v čase příchodu podzimmích sychravých dnů a nocí často tyto strastmi postižení lidé opouštějí.

Pak se přece jen objeví se svou žádostí o pomoc tam, kde obvykle nacházejí pomoc bezdomovci zjevní. Po krátké době ale tyto místa opět opouštějí.“
[Hradecký, 1996: s. 31]

Jedná se tedy o skupinu lidí, kteří jako bezdomovci žijí, ale těžko to na nich poznáme na první pohled, jelikož se snaží svou situaci co nejdéle tajit a problémy skrývají. Dbají o svůj vzhled, hlavně na to, aby měli čisté a dobře padnoucí oblečení, Často se stává, že skrytí bezdomovci těmi zjevnými opovrhují. I v této „subkultuře“ totiž existuje jistá hierarchie. Jejich přesné počty neznáme, lze se však domnívat, že tvoří mnohem početnější skupinu než bezdomovci zjevní (Průdková, Novotný; 2008).

b) Potenciální bezdomovství

Do skupiny potenciálních bezdomovců patří osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe jen částečně. Žijí v různých životně těžkých podmínkách, denních rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit (Hradecký; 1996).

c) Zjevné bezdomovství - zjevní bezdomovci jsou skupinou nejvýraznější a to hlavně proto, že je poznáme na první pohled - podle zanedbaného zevnějšku, zápachu, znečištěného oblečení, nepřiměřené obuvi a často také podle jejich počínání (sbírání nedopalků cigaret, žebrání, přehrabování se v odpadcích, levného alkoholu). Jsou to lidé kteří žijí okázale mimo hranice sociálních norem, povětšinou se pohybují na veřejných místech a někteří z nich se snaží vyhledávat sociální pomoc, která je jim určena.

Patří sem ale také skupina dobrovolných bezdomovců, kteří na lepší způsob života už rezignovali, veškerou pomoc odmítají (většinou, protože nechtějí být na ničem a nikom závislí, nevěří, že by jim někdo dokázal pomoci, nebo jim tento způsob života prostě vyhovuje).

Paradoxem je, že skupiny bezdomovců tvoří skupinu nejméně početnou, ale přesto se na ni zaměřujeme nejvíce a společnost si podle těchto zjevných bezdomovců utváří obraz o fenoménu bezdomovectví jako takovém (Hradecký, 1996).

Zastavme se nyní u této specifické skupiny osob bez přístřeší. Osob, kteří se ztotožňují s tímto stylem života, pro něž je život bez přístřeší život, který si sami zvolili.

Jak uvádí Richterová (2008), někteří lidé bez přístřeší nechtějí využívat služeb azylových domů. Důvody mohou být různé. Někteří jsou přesvědčeni, že se o sebe dokáží postarat sami a je pod jejich úroveň dožadovat se cizí pomoci. Jiní nechtějí měnit svobodu, kterou jim poskytuje venkovní prostředí za pravidla a režim azylových domů. Navíc, v případě, že spolu na ulici žije muž a žena, instituce jim neumožňuje společné ubytování, proto jim nezbývá, než zůstat venku, aby mohli být spolu. Instituce rovněž neumožňují vstup se zvířaty, což u některých osob bez přístřeší způsobí, že rovněž zůstanou na ulici.

Je důležité se ještě zmínit o skupině osob bez přístřeší, která se vyznačuje značnou nedůvěrou k okolí, která je podmíněna předchozími životními zkušenostmi. Tito lidé nikomu nevěří a spoléhají se jen sami na sebe. Poměrně velká je skupina dobrovolných bezdomovců, která na jiný způsob života už rezignovala, už si zvykli na život bez domova a jejich ambice a cíle jsou již neslučitelné s cíli a normami většinové společnosti. Tito bezdomovci si jen chtějí uspokojit základní životní potřeby (Průdková, 2008).

„Tuto skutečnost je však potřeba vidět v kontextu toho, že lidé na ulici mají velmi omezenou možnost volby a omezené prostředky k dosažení změny způsobu života. Výše zmíněná dobrovolnost je tedy značně diskutabilní.“ [Průdková, 2008: s. 13].

Dle mých zkušeností se často stává, že u těchto osob, které si bezdomovectví zvolili jako způsob života se velmi často objevuje absolutní nezájem o jakoukoli pomoc ze strany veřejných institucí, případně terénních pracovníků, v některých případech tito lidé reagují dokonce agresivně. Tito lidé nesnesou pocit, že by byli někomu dlužní, mají naprostou nedůvěru v okolí, mají strach pustit terénní pracovníky do svého teritoria.

Velmi často se jedná o jedince s velmi špatnými předchozími životními zkušenostmi, kteří již nejsou schopni s okolím vycházet. Je otázkou, zda takovéto jedince nechat jejich osudu, nebo vyvíjet snahu se jim přiblížit. Toto je dilema, které řeší mnoho institucí, zabývajících se pomocí osobám bez přístřeší. Při komunikaci s nimi se pracovník ocitá na velmi tenkém ledě, kdy jedno jediné špatně vyřčené slovo může způsobit destrukci několikaměsíční práce. Je tedy velmi důležité klást důraz na individualitu každého klienta.

5 Souvislost sociálních aspektů života s reintegrací do společnosti

Jedním z důležitých cílů a předpokládaných přínosů mé práce je zjistit, jaký mají vliv sociální aspekty života jedince, který se stal bezdomovcem, na jeho současnou situaci. Skupiny, ve kterých se jedinec během svého života pohybuje, a může se tak primárně a sekundárně socializovat, jsou velmi důležitým milníkem nejen v osobnostním rozvoji, ale i v utváření hodnot, vzorců chování a pohledu na život. Nemají vliv jen na současnou situaci jedince, ale i na jeho pohled na svůj momentální život, na jeho spokojenost s ním a na případnou motivaci k budování života, jaký by si přál. Proto je důležité věnovat tuto kapitolu právě vlivu sociálního prostředí a různých skupin, kterými během života procházíme, na utváření naší osobnosti. O těchto skupinách a sociálním prostředí jako takovém jsme se již zmiňovali v předchozí kapitole, proto budou následující teoretická východiska zaměřena opravdu úzce a cíleně na souvislosti sociálních aspektů života u osob bez přístřeší s jejich případnou resocializací a reintegrací do společnosti.

Jak jsme již uvedli v předchozích kapitolách, zásadním předpokladem pro úspěšnou resocializaci je vnitřní motivace klienta ke změně. Dokud klient motivaci nemá, je snaha sociálních pracovníků pomoci prakticky zbytečná. A právě tuto motivaci mohou poměrně zásadně ovlivnit poměry, ve kterých jedinec vyrůstal a další skupiny, ve kterých se během života pohyboval, a to v různých rolích. Nezanedbatelné místo má tedy v této problematice i sociologie, protože to, jak jedinec dokáže ve svých rolích fungovat, ho může do dalšího života velmi výrazně ovlivnit.

5.1. Vliv rodinného prostředí a okolí

O problémech, vyplývajících z nevhodného působení rodiny, jsme se již zmiňovali v předchozích kapitolách, nyní se tedy zaměříme na důsledky, které toto působení na jedince může mít. Rodina, jako zdroj primární socializace, je nejdůležitější skupinou, kterou potřebujeme k našemu zdravému vývoji, a to jak sociálnímu, tak i kognitivnímu.

Jedinec již od útlého dětství vědomě i nevědomě napodobuje prostředí, ve kterém se pohybuje. Jak uvádí Fischer (2009), formování osobnosti je pak prakticky přímým odrazem kvality rodiny.

Nefungující rodiny jsou v dnešní době bohužel velmi frekventovaným a diskutovaným fenoménem, protože vytvářejí podhoubí velké části patologických jevů, které se v dospělosti u jedinců objevují. „Rodina tedy zůstává stále nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje celkový psychosociální vývoj člověka. (...) V některých případech se rodina a její prostředí může stát sama zdrojem vzniku a rozvoje různých psychických problémů a následných sociálně patologických jevů. Může dojít k vážnému narušení psychosociálního vývoje a fungování všech jejích členů.“ [Fischer, 2009 : s.152].

Častým důvodem obtížné resocializace osob bez přístřeší je jejich neschopnost podřídit se jakýmkoli pravidlům. Ať už proto, že nechtějí, nebo to prostě neumí. V extrémní formě tento jedinec končí v zařízeních penitenciární péče, případně zůstává na ulici. V lepších případech se dostane do nízkoprahového denního centra nebo azylového domu. Potíže pak nastávají, když se jedinci podaří sehnat stálé zaměstnání. Mnoho klientů azylových domů se do těchto institucí vrací právě proto, že nejsou schopni pravidelně docházet do zaměstnání a tam se podřídit vnitřnímu řádu. Poté přijdou o práci, tím pádem i o bydlení a proces resocializace může začít nanovo. Tyto vzorce mohou mít základ také v nefunkční rodině, která způsobí, že člověk žije jen za účelem uspokojit svoje aktuální tělesné potřeby, a to jakýmkoli způsobem. Takoví jedinci v některých případech nejsou schopni domýšlet důsledky svých činů, případně si ani neuvědomují, že je jejich chování společensky nepřijatelné. Nikdo je totiž jinému nenaučil. V rámci deprivace pak dochází i k opožděnému kognitivnímu vývoji a nepřiměřeným reakcím na podněty, které jedinec nezná, nebo na situace, jež neumí vyřešit.

Fischer (2009) uvádí některé formy sociálních důsledků nevhodného působení rodiny:

a) Psychická deprivace

V prvním případě jsou rodiči osoby, které nemohou dostatečně plnit svou rodičovskou funkci, případně k ní nemají potřebné kompetence (biologické determinanty).

Mohou to být ale také osoby, které nemají pro výchovu dítěte dostatečnou motivaci a upřednostňují jiné oblasti svého života (kariéra). Z jejich dítěte se pak může stát psychicky i somaticky znevýhodněný jedinec, který je pasivní a nevýrazný, s neschopností zaujmout.

Nejvýraznějšími projevy psychické deprivaci jsou pak u jedince poruchy v emocionalitě (nestabilita, emoční oploštělost). Běžné interakce je dokážou velmi rychle vyvést z rovnováhy a mohou pak vyvolat dráždivé a výbušné reakce, někdy až agresivní chování. V mezilidských vztazích se velmi špatně orientují a mají výrazné tendence k sebepodceňování. V případě osob bez přístřeší jsou ale stěžejním důsledkem potíže v seberealizaci, což s sebou nese neschopnost si udržet zaměstnání, případně založit normálně fungující rodinu.

b) Týrání

Rodiči bývají jedinci, kteří dítě nechtějí, případně mají nižší míru sebeovládání a výrazný sklon reagovat násilím. Do této skupiny pak můžeme zařadit i rodiče trpící duševními poruchami. Jejich děti jsou výrazně podceňované, nesplňující očekávání, či potřeby rodičů, děti, které na rodiče působí dráždivě a zatěžují je.

Důsledky jsou obdobné, jako v prvním případě, je zde ale ještě větší pravděpodobnost, že takto týrané děti se v budoucnosti stanou agresivními jedinci a týrajícími rodiči.

c) Zneužívání

Aktéry bývají osoby neschopné zvládat své pudy a kontrolovat se. Často se jedná o sexuálně nezralé jedince s jinou sexuální preferencí. Výrazným znakem je i morální narušenost. Ti si pak vybírají psychicky, či somaticky znevýhodněné děti (mentální retardace), či děti (zejména děvčátka), provokující svými tělesnými znaky. Důsledkem je ztráta pocitu bezpečí a opory, nedůvěra k lidem, neschopnost fungovat v partnerském životě a dalších sociálních vztazích. Sociální stigma, či tendence stát se v dospělosti samotným agresorem.

Když si shrneme všechny důsledky těchto tří skupin projevů nefunkční rodiny, vidíme, že nepřizpůsobivým, či společensky marginalizovaným jedincem se může stát prakticky kdokoli a to poměrně jednoduše. U klientů azylových domů, případně bezdomovců volně se pohybujících na ulici můžeme někdy pozorovat agresi, jako výrazný znak chování k ostatním. U některých je zřejmé, že nejsou schopni fungovat v mezilidských vztazích, ani v těch partnerských. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že osoby bez přístřeší nemají partnera a jestliže ano, je to člověk v podobné situaci jako on. Navíc i tyto partnerské dvojice se velmi často obměňují.

O neschopnosti dodržovat pravidla jsme se již zmínili výše a jak můžeme vidět, všechny tyto vzorce chování mohou být způsobeny pouze nevhodným působením rodiny.

Při narušení emocionality jedince se zpevňují pouze některé vzorce chování, které jsou ale většinou nepříznivé (Fischer, 2009). „Rodina, jejíž vztahová atmosféra je nedostatečná, pak místo aby dítě připoutala, vyžene do jiných společenství, například do part, překračujících často společenské normy a zákony.“ [Fischer, 2009 : s.152].

Okolí jako zdroj sekundární socializace pak už jen dotváří a obaluje základy, které byly položeny v rodině. Jedinec, toužící někam patřit, se potom zintegruje do první skupiny, která je jej schopna přijmout, Bohužel, často se jedná o skupinu, která jedince v rozvoji patologických vzorců chování podporuje, a tím dojde k jejich zvnitřňování, upevňování a prohlubování.

„ Příslušnost ke skupině s asociálními, nebo antisociálními vzorci chování značným způsobem zvyšuje riziko identifikace jedince s těmito nežádoucími způsoby života a následného rozvoje poruch chování.(...) K prvním poruchám dochází již ve školním věku, v adolescentním věku nabývají poruchy chování větší společenské nebezpečnosti.“ [Fischer, 2009 : s.168]. Podle Fischera je za nejkritičtější považován věk juvenilní. Tím ale vývoj nekončí. Vzorce patologického chování pak již v osobnosti zůstávají zakódovány a jedinec si je s sebou nese celý život. Důležitá je intenzita zvnitřnění těchto návyků. Čím je vyšší, tím těžší je resocializace klienta.

5.2 Vlivy dosavadních zkušeností a hodnotová orientace

Kromě působení rodiny a sekundárních skupin má velmi výrazný vliv na případnou resocializaci osoby bez přístřeší i jeho dosavadní zkušenost s životem bez domova, který může úplně obrátit jeho hodnotovou orientaci a silně nabourat hierarchii jeho potřeb. Stěžejním faktorem je to, jak dlouho se již jedinec v dané životní situaci pohybuje a jak ji vnímá. Klienti, kteří pobývají na ulici již delší dobu a naučili se v této subkultuře žít již velmi často nevyžadují ani nevyhledávají žádné formy pomoci. Týká se to jak skupin, které byly se svým životem v začátku období bezdomovectví nespokojeni, tak i těch, kteří se v tomto způsobu života našli. S takovými klienty se velmi těžko pracuje, jelikož je u nich motivace ke změně prakticky nulová.

Sociální pracovník se pak setkává s argumenty typu:

„Můj život mi vyhovuje a vadí mi, že mi do něj zasahujete.“

Tyto skupiny bezdomovců vnímají sociálního pracovníka jako vetřelce, který zasahuje do jejich teritoria a představuje pro ně ohrožení. Tento postoj může při neopatrném přístupu pracovníka vyústit až v agresi klienta a slovní, či fyzické napadení.

„Když budu potřebovat pomoc, řeknu si o ni sám.“

Klient je ze svého dosavadního života zvyklý spoléhat jen sám na sebe, jakákoli forma pomoci od někoho jiného se mu zdá nepřirozená a ohrožující. Cítí se pod tlakem, nesvobodný. Jediná možnost pomoci je v tomto případě opatrný častější kontakt s pracovníkem a postupné získávání důvěry.

„Nepotřebuji nic měnit, jsem spokojený.“

Klient si na život na ulici již zvykl a nehodlá jej měnit. Tento postoj převažuje u klientů, kteří žijí na ulici již delší dobu a už vědí, jak si obstarat obživu a přežít v této subkultuře. Do této skupiny můžeme zařadit i jedince, kteří si tento způsob života sami vybrali a skutečně jim naprosto vyhovuje. V tomto případě se pracovník může zaměřit pouze na primární krizovou intervenci.

„Nikomu nevěřím a spoléhám se jen sám na sebe, stejně mi nikdo nepomůže.“

Projevy nedůvěry k sociálnímu pracovníkovi jsou v postojích osob bez přístřeší velmi frekventované. Pod tíhou dosavadního života a špatných zkušeností s druhými klient nemá důvěru k nikomu. Tento postoj se často projevuje u osob, kteří se již o návrat do normálního života jednou, nebo vícekrát pokusili a tento pokus, nebo pokusy byly neúspěšné.

„Vadí mi to, jak žiju, ale nemám sílu s tím něco dělat, beztak je to zbytečné.“

U těchto klientů můžeme pozorovat výrazné pocity beznaděje a rezignovanosti, často i znechucení současnou společností. Na druhou stranu je to skupina u které je vyšší pravděpodobnost, že při systematické a pomalé práci s jednoduchými dílčími cíli pomoc sociálního pracovníka nakonec přijmou a podaří se je resocializovat.

Jak uvádí Hradecký (1996), tím, že se osoby bez přístřeší často vyčlení ze sociálních struktur, a to nejen rodinných, ale i administrativních, se pak naučí spoléhat skutečně jen sami na sebe soustředí se na uspokojení primárních potřeb (potravin, obnošené šatstvo). Bludný kruh ztráty zaměstnání, vztahových struktur a dokladů, umožňujících v naší společnosti fungovat, u některých z nich může vyvolat i ztrátu důvěry v sebe sama.

„Proces readaptace těchto desocializovaných je dlouhý a nejistý. Aby se naučili elementárním normám kolektivního života, vyžaduje enormního úsilí. Bylo by třeba nabídnout struktury bydlení co nejdříve, aby se tyto osoby resocializovaly. Ale co je udivující, je fakt, že právě ti nejvíce znevýhodnění často dlouhodobé ubytování odmítají.“ [Hradecký, 1996 : s. 28].

Co se týče patologických změn v hodnotové orientaci, nejlépe nám poslouží opět Maslowova pyramida hierarchie lidských potřeb (Hradecký, 1996).

V případě osob bez přístřeší, které se brání pomoci, totiž můžeme uvažovat jen o uspokojování základních potřeb, potřeba sebeúcty a metapotřeby po nějaké době života na ulici v hodnotovém žebříčku bezdomovce spolehlivě vymizí. Potřebu někam patřit má mnoho bezdomovců na začátku života na ulici, proto také dochází k častému sdružování těchto osob. Jak ale uvádí Průdková (2008), na těchto skupinách můžeme jasně pozorovat, že bezdomovci se nebaví spolu, ale pouze vedle sebe. Naprosto odděleně hovoří o svých vlastních potřebách a problémech, skáčou si do řeči a často tyto roztržky vyústí až ve slovní či fyzické napadení.

Potřeba jistoty a bezpečí při životě na ulici se po poměrně krátké době stane utopií, a jak vidíme na pyramidě, jediné, co bezdomovci v tuto chvíli zbyde, je opravdu pouhé uspokojení fyziologických potřeb. Jeho život se smrští pouze na hledání potravy a tepla.

V případě, že se na ulici pohybuje již delší dobu, je poté velmi těžké resocializačním působením jeho žebříček hodnot opět rozšířit.

5.3 Sociokulturní handicap a jazyková bariéra

Nezanedbatelnou část komunity osob bez přístřeší tvoří cizinci. Jejich život v pozici bezdomovce je ještě ztížen, a to hlavně jazykovou bariérou. Někteří z nich navíc pocházejí ze zemí s úplně odlišnými kulturními vzorci chování a to je moment, kde se sráží fenomén multikulturalismu s fenoménem bezdomovectví. Pro sociálního pracovníka je práce s tímto jedincem mnohem těžší, jelikož nemusí znát jeho kulturu, neví, co pro něj znamená domov, jak moc ho jeho životní situace zasáhla, zda pomoc nevnímá jako útok. To ale není jediná potíž, která při práci s cizincem-bezdomovcem může nastat. Tento jedinec netrpí jen traumatem ze ztráty přístřeší, ale tento pocit je ještě posílen obavami z pohybu ve společnosti, která mu nerozumí a do které zatím nepatří. Pocity úzkosti a strachu, případně sklony k bojovnosti a agresi se tímto ještě prohlubují.

„Postoje společnosti k sociokulturně, etnicky či rasově odlišným lidem bývají ovlivněny nedostatečnou informovaností, omezenými či nepříznivými zkušenostmi. Nízká informovanost vždycky vede k převaze emocionálního přístupu nad rozumovým hodnocením.“ [Vágnerová, 2004 : s. 652]

Často tak dochází ke generalizaci a stereotypizaci a společnost pak k jedinci přistupuje podle jednotného pohledu na etnikum, z něhož pochází. Když se tento postoj navíc ještě smísí s ambivalentními pocity, které u většinové společnosti převládají vůči bezdomovcům, může dojít až úplné sociální exkluzi, kterou můžeme dle Megan Ravenhill (2008) definovat jako vyloučení na okraj společnosti v důsledku trhlin ve vzájemné interakci mezi jedincem a společností.

V těchto případech jsou cizinci znevýhodněni odlišnou socializací a řešení jejich problému s příslušníky majoritní společnosti pro ně může být velmi obtížné. Na základě sociokulturního handicapu může být jedinec hůře hodnocen a obtížněji akceptován. Tím, že se jak verbálně, tak i neverbálně vyjadřuje jinak, než je majorita zvyklá, může být považován za hloupého, až mentálně retardovaného, v jiných případech zase za neslušného, až nebezpečného.

Jak uvádí Vágnerová, „sociokulturní handicap vyplývá z odlišnosti sociální příslušnosti a s tím souvisejícího omezení v oblasti zkušeností, jež jsou jiné nebo nedostatečné.“ [Vágnerová, 2004 : s. 650].

Jako jeden ze zásadních adaptačních problémů vyplývajících ze sociokulturního handicapu můžeme vnímat komunikační problémy. Jestliže jedinec nemá dostatečné jazykové kompetence, logicky se bude ve společnosti mnohem hůře orientovat a to hlavně při jednání na úřadech, které jsou speciálně u skupiny bezdomovců velmi důležitým aspektem na cestě k resocializaci. Hrozí zde reálné nebezpečí, že se příslušník jiného etnika nebude se členy majoritní společnosti správně chápat a může tak docházet k poměrně značným nedorozuměním. Kromě verbální komunikační bariéry může způsobovat potíže i komunikace neverbální. Odlišnost kultury se může projevat v držení těla, gestech, zásazích do intimní zóny a hlavně v některých reakcích (Vágnerová, 2004).

Cizinec-bezdomovec se navíc následkem frustrace může projevat jako agresor, což je ale způsobeno pouze strachem z nového prostředí a nesnadnou orientací v něm. U majoritní společnosti však tyto projevy mohou vyvolat obranné reakce a xenofobní tendence. Z tohoto důvodu je práce s cizinci bez přístřeší jedním z nejtěžších oříšků v práci s osobami bez přístřeší. Proto velmi často dochází ke spolupráci azylových domů s organizacemi určenými pro přistěhovalce, aby i těmto osobám byla poskytnuta co možná nejkvalitnější péče.

6 Kvalitativní výzkum

Předmět a cíl kvalitativního výzkumu

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na to, jak sociální aspekty života uživatelů azylových domů, potažmo osob bez přístřeší, mohou ovlivnit jejich znovuzачlenění do společnosti. Jak jsme již uvedli v předchozích teoretických kapitolách, sociální prostředí, ať už rodinné, vrstevnické, nebo celospolečenské má nezanedbatelný vliv na správnou socializaci jedince, a to primární i sekundární. Může proto výrazně ovlivnit osobnostní charakteristiky, hodnoty a pohled na život a může se tak stát jedním ze základních faktorů, které mohou jedince dovést do tíživé životní situace spojené se ztrátou bydlení.

Předmětem výzkumu bylo zjistit, jak jedinec vnímá svou současnou situaci, zda má nějakou motivaci ke změně a v neposlední řadě i zmapovat, jak vnímá svůj předchozí život.

Má výzkumná otázka je následující:

„Jakým způsobem ovlivňují sociální aspekty života uživatelů azylových domů jejich motivaci ke znovuzачlenění do společnosti?“

Tato výzkumná otázka pod sebou sdružuje následující oblasti podotázek:

1. *Rodinné poměry*

Jak jedinec vzpomíná na své dětství?

Jaké byly jeho vztahy s rodiči, případně sourozenci?

Jaký je jeho momentální vztah k rodině?

Jaká je momentální frekvence styků s rodinnými příslušníky?

Jaké pozitivní, či negativní zkušenosti si jedinec odnesl z rodiny do života?

2. *Vrstevnická skupina*

Jaká byla pozice klienta mezi vrstevníky v dětství?

Jak se cítil v jednotlivých kolektivech, do kterých se během života dostával?

3. *Celospolečenský pohled*

Jaký je vztah klienta k okolí v širším kontextu?

Jaký má klient pohled na většinovou společnost a jaký je jeho momentální vztah k ní?

4. *Motivace klienta ke změně*

Co klienta přivedlo do jeho současné situace?

Jak svoji situaci v tuto chvíli vnímá?

Má motivaci ke změně, nebo mu tento způsob života vyhovuje?

Jaké jsou jeho momentální cíle a jak jich chce dosáhnout?

Ze zjištěných faktů jsem pak za pomoci analýzy dokumentů a polostrukturovaných rozhovorů vyvodila, jaká je šance na reintegraci jedince do společnosti.

Cílová skupina

Mou cílovou skupinou byli jedinci využívající služeb azylového domu v Pardubicích. Jedná se o muže ve věku 18-80 let. Pro výběr výzkumného vzorku jsem použila metodu záměrného účelového výběru přes instituce, který je jedním z druhů záměrného výběru. Jak uvádí Miovský (2006), „Záměrný výběr přes instituce je metodou, kdy využíváme určitého typu služeb nebo činnosti nějaké instituce, určené pro cílovou skupinu, která nás výzkumně zajímá. (...) Pokud základním souborem našeho výzkumu jsou právě klienti určité instituce, tj. že výběrovým kritériem je právě skutečnost, zda využívají pomoci určité instituce, (...), pak je záměrný výběr prostřednictvím instituce nejlepší volbou pro výběr výzkumného souboru.“ [Miovský, 2008 : s.138]

Z tohoto výzkumného souboru jsem pak oslovila 9 respondentů, z nichž 7 souhlasilo s poskytnutím rozhovoru a nahlédnutím do jejich záznamů v rámci azylového domu. Zde jsem využila pro změnu metodu samovýběru, která je, jak uvádí Miovský (2008), založena na dobrovolnosti, kdy potencionálním respondentům nabídneme možnost zapojit se do výzkumu a pak je na nich, zda se zúčastní, nebo ne.

Metodika výzkumu

Pro svůj výzkum jsem použila kvalitativní metodologii. Výzkum probíhal formou polostrukturovaného rozhovoru, který byl veden podle předem stanovených pravidel. Tuto metodu jsem použila proto, že mi umožnila zachytit výpovědi respondentů v jejich přirozené podobě, což je základním principem kvalitativního výzkumu.

Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem sestaveného seznamu témat a otázek a výzkumník poté řídí, jakým směrem by se měl rozhovor ubírat. Záleží na tom, co přesně chce výzkumník zjistit, v některých případech může dát respondentovi i určitou míru volnosti (Švaříček, 2007).

U této metody je ale velmi důležité uvědomit si skutečnost, že „hypotézy či teorie vzniklé na základě kvalitativního výzkumu není možné zobecňovat. Jsou platné jen pro vzorek, na kterém byla data získána.“ [Švaříček, 2007 : s. 73]. Proto je třeba se vyvarovat jakýchkoli zobecňujících tvrzení.

Interview mi poskytlo 7 zájemců o účast ve výzkumu z cílové skupiny uživatelů azylového domu v Pardubicích, kteří mi zároveň poskytli souhlas s nahlédnutím do jejich záznamů, které jsou v azylovém domě k dispozici. Rozhovor byl s jejich souhlasem nahráván a poté přepsán.

Rozhovor se zaměřoval a čtyři hlavní oblasti života respondentů:

- Rodinné poměry
- Vrstevnická skupina
- Celospolečenský pohled
- Motivace klienta ke změně

Odpovědi respondentů byly pak ještě doplněny získanými daty z jejich záznamů a ze získaných údajů byla sestavena kazuistika. K analýze jsem použila metodu mnohočetné případové studie, která se zaměřuje na studii konkrétní oblasti života u více osob a snaží se sestavit výzkumný obraz v co nejcelistvějších souvislostech a to tak, aby korespondoval s výzkumnou otázkou (Miovský, 2008).

Vzhledem k použití metody samovývěru při výběru výzkumného vzorku mohlo dojít k získání nerelevantních informací (respondenti mi nemusí říkat pravdu). Toto riziko jsem minimalizovala kombinací metody rozhovoru a analýzy dokumentů a porovnáním informací z obou zdrojů. V některých případech se informace skutečně drobně lišily, tyto zdroje mi ale pomohly vytvořit si kompletní výzkumný obraz o jednotlivých respondentech a usnadnily mi nalezení odpovědi na výzkumnou otázku.

6.1. Kazuistiky uživatelů služby

Uživatel č. 1 – pan Sv.

Pan Sv. prožil své dětství v Děčíně. Bydlel s oběma rodiči. S matkou měl dobrý vztah, doteď na ni vzpomíná (již nežije). S otcem měl naopak velmi špatné vztahy, o kterých nechce mluvit (otec již také zemřel). Má 4 sourozence, 2 vlastní bratry a 2 nevlastní sestry. Všichni zůstali v Děčíně. Osobně se nestýkají, pro pana Sv. by bylo dojíždění za nimi finančně náročné, jsou tedy v kontaktu alespoň písemně a telefonicky.

V Děčíně strávil také školní léta, na která vzpomíná v dobrém a má z nich krásné zážitky. Nebyl součástí žádné party, bavil se se všemi. Měl hodně dobrých kamarádů, s nikým z nich už se ale nestýká a na nikoho výrazně nevzpomíná.

Pan Sv. má základní vzdělání, chtěl se vyučit kuchařem, školu ale nedokončil. Po škole se mu podařilo najít zaměstnání, to bylo ještě za minulého režimu, po převratu se mu ale už práci najít nepodařilo, dle jeho slov je málo pracovních míst. On sám by ale chtěl pracovat, je ochoten být na jakékoli pracovní pozici, není nic, co by mu na práci nevyhovovalo.

Co se týče pracovních kolektivů, měl dobré vztahy se zaměstnavateli i kolegy, na některé z nich dodnes rád vzpomíná. Pracovní příležitosti ho přivedly až do Prahy, kde se setkal se svou bývalou manželkou a sem za ní se přišel. Žili spolu v domě, který měla jako dědictví. Mají spolu 1 dítě, holčičku, která je umístěna v ústavu. Po rozvodu musel z domu manželky odejít a zůstal na ulici. V té době se mu podařilo najít práci a mohl si tedy platit ubytovnu. Pak o práci ale přišel a zůstal na ulici. Nejprve spal ve stanu a plechové boudě, pak využil služeb nízkoprahového denního centra a azylového domu v Děčíně. Poté se rozhodl zůstat v Pardubicích a využívá tedy služeb azylového domu zde.

Mimo azylový dům se v současné době s nikým nestýká, přímo v azylovém domě se mu líbí a vychází se všemi. Co se týče vnímání světa mimo azylový dům, na nikoho nezanevřel, neobviňuje okolí, přijímá situaci tak jak je a snaží se ji řešit. Spolupracuje se sociální pracovníci a svědomitě plní cíle, které si stanovují. Práci začal hledat hned po nástupu do azylového domu. Se svou situací není spokojený, chce najít práci a bydlení. Práci hledá nejen na internetu, ale vyjde i ven, chodí po městě a obchází potencionální zaměstnavatele.

Zatím by mu stačila jen stálá práce a místo, kde se bude moci vyspat a umýt (ubytovna). Nejráději by pracoval v dílně, nebo v pásové výrobě.

Pan Sv. měl dostatek citového zázemí od matky, což se také odrazilo na jeho budoucím životě. Neměl problém zapadnout do jakéhokoli kolektivu a jak ve škole, tak v práci neměl v sociálních vztazích potíže. Ty nastaly až v partnerském soužití. O manželce prakticky nemluvil, ale dcera mu velmi chybí. Zatím nemá možnost si ji vzít k sobě. Je zde vidět silný emoční vztah k vlastnímu dítěti a i přesto, že jeho dětství bylo poznamenáno špatnými vztahy s otcem, on takto na své dítě působit nechce. Ke společnosti a světu kolem nemá negativní vztah, nikoho z ničeho neobviňuje. Prakticky bezproblémové sociální vztahy v kolektivech se projevují i na jeho snaze o znovuzачlenění a motivaci k řešení své situace. Svědomitě plní úkoly, které si se sociální pracovníci stanovují, pravidelně dochází na konzultace, klade si reálné cíle, které postupně plní a chce žít zase normální život. Tyto faktory poukazují na to, že u pana Sv. bude resocializace s vysokou pravděpodobností úspěšná.

Uživatel č.2 – pan S.

Pan S. pochází z Ostravy. Dětství měl velmi těžké, již ve 14 ti letech ho matka vyhodila z bytu a od té doby se o sebe musí starat sám. Bydlel po ubytovnách a po známých, aby mohl dokončit školu - je vyučen zedníkem. Má sestru, s tou ale nemá dobré vztahy opět na základě zkušeností z dětství, matka sestru výrazně upřednostňovala. Občas se za ní zastaví, když má cestu do Ostravy kvůli jiným záležitostem. Podle jeho slov ho ale tyto nepříjemné zážitky z dětství naučily samostatnosti. Ve škole neměl partu, ani žádného kamaráda, na učení vzpomíná obyčejně.

Chtěl být živnostníkem, ale dvakrát zkrachoval. Poté si našel místo v nemocnici, kde pracoval 8 let a byl tam velmi spokojen. Dokonce zde měl i jistou sociální síť, rád na toho zaměstnání vzpomíná, a kdyby byla možnost, chtěl by se tam vrátit. Zmínil, že zde měl dva kamarády, se kterými se dnes už ale nestýká. O tuto práci přišel, protože mu zrušili pracovní pozici, navíc měl zdravotní problémy s páteří. V tuto chvíli práci nemá, pracuje přímo v ADM na notebooku, který vlastní, tuto práci ale nespecifikoval. Také se pokouší prodávat nový prostor, ale je demotivovaný, protože kvůli jeho zdravotnímu stavu nedokáže dlouho stát a podle jeho slov časopis nikdo nekupuje.

Do Pardubic se přestěhoval za přítelkyní, vztah ale přestal fungovat. Má s ní dvě děti, všichni bydlí zde v Pardubicích, ale nestýkají se. Když se potkají na ulici, děti ho ani nepozdraví, to pan S. nese velmi těžce. V nedávné době byl přepaden, musel na operaci, má umělou půlku lebky. Tyto zdravotní potíže způsobily, že nemohl pracovat a dostal se do azylového domu.

Nemůže dělat zedníka, kterým se vyučil, protože je pomalý. Chtěl by být zaměstnán jako hlídač, podle jeho slov má v tomto oboru praxi.

V azylovém domě není spokojený, nemá zde nikoho blízkého, podle jeho slov se musí přizpůsobit a přežít. Chtěl by vyhrát ve Sportce a koupit si hospodářství, protože má velmi kladný vztah ke zvířatům. Práci hledá, je ale znevýhodněn úrazem, zatím se mu to tedy nepodařilo. Je nespokojen s nabídkami bydlení, všude vysoké kauce, nemá možnost se přestěhovat, protože by to finančně nezvládl.

Pan S. měl velmi těžké dětství. V rodině neměl žádné zázemí, navíc ve 14ti letech vinou matky přišel i o střechu nad hlavou. S matkou měl velmi špatné vztahy, výrazně upřednostňovala sestru. Musel se o sebe tedy postarat sám, což ho podle jeho slov naučilo samostatnosti. Ve škole nebyl součástí žádného kolektivu, nemá na ni žádné výrazné vzpomínky. Kamarády si našel pouze na jedné pracovní pozici, už se s nimi nestýká. Měl manželku, vztah se rozpadl. Má s ní 2 děti, které se k němu neznají, což pan S. nese velmi těžce. Přímo v azylovém domě nemá zájem si budovat sociální síť, podle jeho slov se snaží jen přežít. Na jeho nechuti ke společenským interakcím se mohl výrazně podepsat právě citový chlad matky a jeho nepříjemné zkušenosti z dětství. V případě pana S. je situace s hledáním práce složitější. Byl přepaden a musel na několik těžkých operací, které jej poznamenaly, není tedy schopen v práci plnohodnotně fungovat. Na žádné pracovní pozici jej nechtějí z důvodu jeho indispozice. On sám by pracovat chtěl, ale vzhledem k okolnostem je poměrně rezignovaný a demotivovaný. U pana S. je tedy velmi sporné, zda se dokáže znovuzáčetnit, nebo skončí znovu na ulici.

Uživatel č. 3 – pan A.

Pan A. měl těžké dětství. Jeho matka onemocněla schizofrenií a otec se o něj nezajímal. Vychovávali ho prarodiče, do 22ti let. Žili v Lanškrouně, pan A. se o matku snažil starat, byla v několika ústavech a v roce 1987 zemřela. Pan A. mluvil o matce poměrně dlouho, bylo to s ní podle jeho slov velmi těžké, musel řešit její útky z léčebných ústavů, starat se o její medikaci a být jí na blízku 24 hodin denně. Otec s nimi nebydlel a o pana A. se vůbec nezajímal. I přesto, že ho měl finančně podporovat, nic od něj nikdy nedostal. V devatenácti letech ho navíc otec ještě dostal k soudu a musel mu finanční prostředky, které ve skutečnosti vůbec nedostal, vracet. Po této záležitosti přerušil pan A. veškeré styky s otcem a má k němu velmi negativní postoj. Bydlel u prarodičů, vzpomíná na babičku, která se starala o jeho základní fyziologické potřeby (jídlo, spánek, čisté oblečení), ale nedávala mu citové zázemí, které od nikoho neměl a potřeboval ho. Přesto měl ale v babičce vzor a chtěl být kuchařem. Jeho představy o budoucím povolání nebyly prakticky žádné, podle jeho slov, protože neměl vzor v rodině, což ho velmi výrazně poznamenalo. V různých částech rozhovoru se o tom několikrát zmínil. Po smrti prarodičů se přestěhoval na ubytovnu při střední škole, ve Vysokém Mýtě. Vyučil se autolakýrníkem. Nikdo se o něj nestaral, vyrůstal i studoval sám, jen občas, když něco provedl, zasáhla sestra babičky. Byl jedináček, dnes již nikoho z rodiny nemá.

Ve škole mu učení nešlo, měl nějaké kamarády, po ukončení školy se ale už s nikým z nich neviděl. Práci našel hned po vyučení, šel pracovat do Karosy, pro kterou se učil. K této práci byla levná ubytovna, byl tedy spokojen. Pracoval tam 16 let, ale pak snižovali stavy a kvůli věku ho vyhodili. Byla to monotónní práce, pak nemohl najít jinou, protože nikde nechtěli člověka specializovaného na jednu činnost. V tomto období mu pomohla sestra babičky a prošel několika firmami, kde vykonával fyzickou manuální práci. Měl z toho zdravotní problémy (potíže se zády). Poté našel práci ve slévárně, kde vydržel dalších 16 let, předloni ho ale vyhodili.

Je rozvedený a bezdětný. Bydlel s manželkou, se kterou se ale před čtrnácti lety rozvedl. Manželka si nadělala dluhy, a jelikož byl jejich byt vedený jako společné jmění manželů, nejenže přišel o byt, ale část dluhů přešla na něj. Azylový dům tuto situaci zatím prošetřuje, pan A. je zde poměrně krátce. Spolubydlící si povětšinou chválí, na dva si ale rozsáhle stěžoval. Podle jeho slov se na ulici cítí velmi špatně, myslí si, že vypadá slušně, ale vadí mu, jak se na něj lidé dívají.

V tuto chvíli je demotivovaný, je přesvědčen, že opět skončí na ulici. Když ho někde zaměstnají tak pouze krátkodobě, má dluhy a není schopen je splácet. Je rezignovaný, nesnaží se situaci řešit.

Se sociální pracovníci si jako hlavní cíle určili najít stálější práci a bydlení. Založil si s její pomocí email, vytvořil CV a přes internet hledá práci.

Pan A. měl těžké dětství. Musel se potýkat s duševní chorobou matky, nezájmem otce a vychovávali ho prarodiče. Ani od těch se však nedočkal citového zázemí, které potřeboval. Dětství ho podle jeho slov velmi poznamenalo, chybělo mu zázemí, má pocit, že vyrůstal úplně sám. Ve škole ani zaměstnáních neměl potřebu si tvořit sociální síť, rozpadlo se mu manželství. Manželka od něj utekla a nechala ho v dlužích, kvůli kterým přišel i o střechu nad hlavou. Je rozhořčený ze situace, cítí se velmi špatně, má takové dluhy, že nevidí východisko a vzdává to. Byla jsem u jeho konzultace se sociální pracovníci a číselně z něj naprostá rezignace. Dokud se nepodaří jej motivovat a on sám nebude chtít, je u něj resocializace velmi nepravděpodobná.

Uživatel č. 4 – pan D.

Pan D. pochází z Moravy. Rodiče byli oba závislí na alkoholu, nemá s nimi žádný vztah a nestýkají se. Podle jeho slov ho naučilo těžké dětství samostatnosti, musel se o sebe postarat sám. Rok bydlel u strýce, pak se vrátil k matce. Učil se zedníkem, ale školu nedokončil. Pak bydlel chvíli u sestry v Třinci. S tou měl velmi dobré vztahy, kromě ní má dalších 12 sourozenců. Dnes už se ale nestýkají. V Třinci poznal manželku, se kterou se přestěhoval do Berouna. Když otěhotněla, vztah z její strany přestal fungovat a ona se přestěhovala do Pardubic. Pan D. šel za ní, její matka mu ale brání ve styku s ní – od té doby se nestýkají. Co se týče školy, chodil často za školu, žádnou partu neměl, byl spíš samotář. Měl ve škole jednu dobrou kamarádku, byli spolu pořád, pak se ale odstěhoval a od té doby se nestýkají. Od dvanácti let pracoval po stavbách, dělal zedníka a bavilo ho to. V pracovních kolektivech se cítil dobře, až na jednu výjimku neměl problémy se zaměstnavateli. Poté se přidal ke skupině, která pracovala s automobily. Přišel rychle k penězům, ale nebavilo ho to. Měl tam jednoho dobrého kamaráda, ten ale zemřel.

Není nic, co by mu na předchozích zaměstnáních nevyhovovalo, je pro každou práci. Sám si domlouvá brigády, velmi často nějakou má, snaží se hledat pracovní příležitosti a je velmi aktivní. Když zrovna nemá brigádu, prodává Nový Prostor. Přes prodej Nového prostoru si našel kamarádka, píše si přes internet každý večer, když přijde z práce. Byl už před rokem na noclehárně, teď se tam vrátil a přes ni se dostal na azylový dům. Je spokojen s pracovníci i spolubydlícími, má mezi nimi blízké osoby, jen mu vadí jeden člověk, který nechce pracovat. On sám má mnoho exekucí, nemůže nikde pracovat na stálo, proto si neustále hledá příležitostné brigády. Vtipkuje o smrti jako nejlepším řešení své situace. Má rozjednané bydlení v garsoniéře, chtěl by tam být s přítelkyní, ta o to ale nemá zájem.

Pan D. se od malička potýkal s alkoholovou závislostí obou rodičů, kteří se o něj nebyli schopni starat. Musel tedy pracovat už jako dítě, aby se uživil. V rozhovoru se několikrát zmínil o tom, že by chtěl svoje dětství změnit, protože ho to velmi poznamenalo. V této společnosti není schopen fungovat, nadělal si obrovské dluhy, které není schopen splácet a je na něj uvaleno několik exekucí. Svoji situaci vnímá jako beznadějnou, zmiňuje se i o smrti jako nejlepším řešení, což značí vysoké stadium rezignace nejen na svou situaci, ale i na život jako takový. Žije přítomností a snaží se nějak uživit, se svým životem ale není spokojený a je velmi citově vázán na svou přítelkyni, která se ním nechce stýkat, což velmi těžce nese. Má kolem sebe utvořenou jistou sociální síť, vztahy v rámci ní jsou ale velmi povrchní. Přesto všechno je ale velmi aktivní a hledá příležitostné brigády, kterými si je schopen zajistit alespoň základní přežití. Vzhledem k jeho těžké životní situaci, která se v tuto chvíli jeví jako beznadějná, vede k jeho úspěšnému znovuzačlenění ještě velmi dlouhá cesta a je na něm, zda bude mít dostatek síly a motivace, aby došel až na její konec.

Uživatel č. 5 – pan Z.

Pan Z. pochází z Prostějova. S rodiči měl dobrý vztah, jen velmi těžce nesl jejich rozvod v jeho čtrnácti letech, bál se, že už otce nikdy neuvidí. On se ale odstěhoval jen kousek od nich, takže měl kontakt s oběma rodiči a po rozvodu měl i lepší vztah s otcem, než před ním. Žil s matkou, ta měla po rozvodu finanční problémy, zednické učiliště tedy nedokončil a začal pracovat, aby se uživil. Rodiče teď žijí v Prostějově, asi rok se nimi neviděl, ale je s nimi v písemném kontaktu.

Má 4 bratry, s jedním z nich měl bližší vztah a stýkají se dodnes. Bratr bydlí v Prachovicích, což je nedaleko od Pardubic, pan Z. za ním občas jezdí na návštěvu, nechce je ale zatěžovat svou situací.

Ve škole mu to nešlo, byl lajdák. Měl nejlepšího kamaráda, se kterým se v Prachovicích doteď stýká. Po škole začal pracovat ve firmě v Prachovicích, tam byl 2 roky, po vojně pak pracoval 7 let v pásové výrobě, to ho ale nebavilo, tak přestoupil jinam. Dva roky dělal strážníka, nevyhovoval mu nízký plat. Poté jel na 10 měsíců pracovat do Berlína, tam ho vyhodili a připravili ho o všechny doklady. Vrátil se tedy sem a skončil v azylovém domě. V pracovních kolektivech nikdy neměl problémy. V azylovém domě se spolubydlícími vychází dobře, na pokoji je s člověkem z Prachovic, se kterým má bližší vztah. Pan Z. má v azylovém domě problémy s plněním úklidů, jezdí často za bratrem a nemá na to čas. Nelíbí se mu zde, chce co nejdříve pryč a najít si stálou práci s ubytováním, neví ale, kde ji má hledat. Nový prostor prodávat nechce, myslí si, že by mu to nešlo. Hledá práci na internetu i osobně po stavbách. Chtěl by se co nejdříve dostat z azylového domu, najít si byt a tam bydlet s bratrem v pronájmu.

Pan Z. našel 3 dny po rozhovoru přes agenturu práci s ubytováním v Kutné hoře a ukončil pobyt v azylovém domě.

Pan Z. měl v dětství velmi dobrý vztah s oběma rodiči. Jediné, co nesl těžce byl jejich rozvod v jeho čtrnácti letech, i po něm ale s oběma rodiči udržoval kontakt a kvalita vztahů se nijak nezměnila. Měl dobrý vztah i s jedním ze sourozenců, se kterým se stýká doteď. V rozhovoru bylo velmi znát, že se mu v azylovém domě nelíbí a chce co nejdříve pryč. Má kolem sebe utvořenou poměrně kvalitní sociální síť kamarádů a stýká se i s rodinou. Se svou momentální situací je velmi nespokojen a intenzivně se jí snaží řešit. První krok se mu podařil, 3 dny po rozhovoru ukončil pobyt v azylovém domě a přestěhoval se za práci do Kutné hory, protože mu zde bylo nabídnuto i ubytování. V případě, že pan Z. na této pracovní pozici vydrží, je pravděpodobné, že jeho resocializace bude úspěšná a se stálým příjmem bude schopen najít si vlastní bydlení.

Uživatel č. 6 – pan Da.

Pan Da. Pochází z Vysokého Mýta, podle jeho slov ale vlastně odnikud. Matka ho ve třech letech dala do kojeneckého ústavu, vnímá to tak, že prakticky nemá rodiče. Od šesti let rodiče občas navštěvuje, nevnímá to ale nikdy tak, že by jel domů, jen na návštěvu. Dětství tedy prožil prakticky pouze mezi kamarády. Má 4 sourozence, teď už se nestýkají, jediný z rodiny, s kým měl bližší vztah je nejstarší bratr, se kterým se občas stýká i v současnosti. Do osmnácti let byl umístěn ve výchovném ústavu, od té doby je střídavě ubytován v azylovém domě, nebo v domě na půli cesty. Chtěl být učitelem ve škole, ale vzhledem k jeho dětství neměl možnost studovat, vyučil se tedy kuchařem. Ve škole měl potíže, až třetí střední školu dokončil. V sociálních vztazích nikdy neměl problémy, v každém kolektivu si dokázal najít kamarády. Po vyučení hned nastoupil do práce, vařil v tříhvězdičkovém hotelu, byl tam velmi spokojen. Od té doby práci v oboru nemůže najít (potíže s patami) a dělnické práce mu nevyhovují. Když už nějakou práci najde, nevyhovuje mu zase nízký plat. V žádné práci dlouho nevydrží, vždy je tam s nějakého důvodu nespokojen. Teď pracuje jako telefonní operátor, už na třetí pracovní pozici v tomto oboru, zde bude ale také končit kvůli nevyhovujícím pracovním podmínkám. Není moc aktivní a nesnaží se práci hledat. Je často nezodpovědný a nedochvilný. Práci hledá přes kamarády a internet. Má vytvořenou sociální síť mimo azylový dům – kamarádi a přítelkyně. Ta ještě studuje, občas ho finančně podporuje. Podle jeho slov mu nikdo v ADM nevádí, ze záznamů jsem ale zjistila, že si velmi často stěžuje na spolubydlící. Vadí mu nedůkladnost jejich úklidů, hluk a sprosté nadávky. Často za ním chodí na ADM dámské návštěvy. Když je někdo ruší, je agresivní.

Momentálně je bez práce, chtěl by do ciziny a tam začít od začátku. Teď by mu stačila stálá práce s fixním platem. Až na tom bude finančně lépe, chtěl by si najít nějaký byt a tam bydlet s přítelkyní, až dostuduje.

Pan D. prakticky nemá rodinu. Matka ho dala v raném věku do kojeneckého ústavu a i přesto, že od té doby rodiče několikrát navštívil, nevnímá tyto osoby jako rodinu. Vyrůstal prakticky jen mezi kamarády a vrstevníky a v těchto sociálních vztazích podle jeho slov nikdy neměl problém. Vždy si kolem sebe dokázal utvořit skupinu kamarádů, se kterou se stýkal. I dnes má v okolí mnoho kamarádů a přítelkyni, která mu občas finančně vypomůže. Nemůže s ní bydlet, protože ještě studuje a bydlí u rodičů. Až se mu ale podaří najít stálou práci s fixním platem, chtěl by pro ně najít byt.

Pan D. mi v rozhovoru sdělil, že aktivně hledá práci, ale že rozhodně nechce pracovat na dělnické pozici a v oboru, ve kterém je vyučen (kuchař, číšník), práci najít nemůže. Podle záznamů jsem však zjistila, že pan D. není v hledání práce příliš aktivní a když už nějakou pracovní pozici najde, dlouho tam nevydrží, protože mu vždy z nějakého důvodu nevyhovuje. Už několik let se pohybuje mezi domy na půli cesty a azylovými domy a stále ještě nebyl schopen svou situaci vyřešit. Dle získaných informací mu zřejmě takový život vyhovuje a zatím nemá potřebu svou situaci řešit. I přesto, že v jeho případě je zde potenciál ke znovuzačlenění, chybí motivace, resocializace je zde tedy velmi nepravděpodobná.

Uživatel č.7 – Pan R.

Pan R. pochází z Podkrkonoší. Dětství měl těžké, rodiče se rozvedli a on zůstal s otcem. Ten na něj ale neměl čas, protože dokončoval stavbu domu a věnoval se zaměstnání. Vychovávali ho tedy prarodiče, kteří na něj uplatňovali velmi direktivní výchovu, která se odvíjela pravděpodobně od jejich pedagogického vzdělání. Pan R. je tímto velmi poznamenán, takto své děti rozhodně nevychoval. Citové zázemí měl jen od babičky. Dnes se již s rodinou nestýká, není zájem ani z jedné strany. Hned jak začal vydělávat, musel dotovat domácnost a podporovat sourozence. S oběma měl kamarádský vztah, dnes už se ale také prakticky nestýkají. Sestru podporoval ještě celé její vysokoškolské studium. Mezitím si sám založil rodinu, s manželkou má jednoho syna.

Ve škole se panu R. dařilo, snažil se záměrně si zhoršovat známky, aby nebyl terčem posměchu ostatních. Zde se opět uplatňovala direktivní výchova prarodičů, byl nucen studovat i při práci. V kolektivech se cítil dobře, prošel několika partami, žádná ale nebyla pevná. Má jednoho dobrého kamaráda ze školních let, se kterým se stýká dodnes (občas se navštěvují, pohledy), ale dle jeho slov už si dnes nemají moc co říct.

Pan R. celý život pracoval, někdy i 12-14 hodin denně, a má pocit, že po tom všem má právo na lepší život a že by mu to společnost měla nějakým způsobem vrátit. Prošel mnoha zaměstnáními, původně chtěl být lesníkem, ale pak ho začal bavit radioamaterismus, tak vše podřídil elektrosměru. Postupně si budoval pozici a byl i manažerem. Z této manažerské pozice byl pak odejit kvůli věku.

Od té doby prošel dalšími manažerskými pozicemi, žádná ale nevyhovovala jeho představám. Poté co přišel o práci, manželce vadilo, že nenosí domů tolik peněz jako dřív a vztah se rozpadl.

Pan R. ze své hrdosti veškerý majetek přenechal manželce a sám skončil na ulici. S manželkou se nestýká, se synem, který je už dospělý, občas ano. Nejprve navštěvoval noclehárnu, pak se dostal do azylového domu. Aktivně se zajímá o práci a hledá, ale podle jeho slov ho nikde nechtějí kvůli jeho věku. Seznamuje se s možností prodeje Nového prostoru, nejspíše to zkusí. Zatím má prostředky jen z příležitostných brigád. Podle jeho slov nikde neměl v zaměstnání problémy, vždy vycházel se zaměstnavatelem i kolegy.

V azylovém domě komunikuje se všemi, má tam tři nejbližší osoby, se kterými po večerech rozsáhle diskutuje. Je nespokojen se svou situací, ale snaží se ji ustát. Podle jeho slov nikomu tento život nemůže vyhovovat. Azylový dům pro něj není východisko, pouze dočasné útočiště, než svou situaci vyřeší. Má drobné zdravotní problémy, ty chce vyřešit úplně nejdříve a poté chce najít stálou práci a vlastní bydlení. Chodí pomáhat na nízkoprahové denní centrum za polévku a kávu a aktivně chodí po pracovních příležitostech na doporučení známých.

Pan R. se v dětství potýkal s nezájmem rodičů, vychovávali ho prakticky pouze prarodiče. Ti na něj uplatňovali velmi direktivní výchovu, byl kárán za detaily a byla od něj vyžadována přísná disciplína. Po smrti prarodičů se musel starat i o své sourozence, se kterými se teď již nestýká, není o to zájem ani z jedné strany. Nemá kolem sebe prakticky žádnou sociální síť, po rozvodu manželky jí nechal veškerý majetek a sám skončil na ulici. Zlobí se na společnost, očekává, že po tolika letech, kdy pracoval a dával jí ze sebe to nejlepší, by měl právo na lepší život a že by mu ho měla zajistit. Protože se vypracoval až na vysokou manažerskou pozici, žádná práce mu teď není dost dobrá, navíc ho podle jeho slov nechtějí nikde zaměstnat kvůli jeho věku. Se svou situací je krajně nespokojen, azylový dům vnímá jen jako přechodné řešení, než si urovná všechny záležitosti. U pana R. hraje velkou roli hrdost. Kvůli ní se připravil o veškerý majetek a bude mu způsobovat problémy i při hledání práce, protože jen tak nějaká práce mu po jeho předchozích zaměstnáních nebude vyhovovat. U pana R. by mohla být resocializace velmi pravděpodobná, musel by ale slevit se svých nároků.

6.2. Závěr kvalitativního výzkumu

Výzkum mi přinesl mnoho nových informací a poznatků, z nichž některé byly velmi překvapující. Společným znakem všech respondentů byl vždy nějaký problém v rodině, od neshod s otcem, přes rozvod rodičů, až po úplný nezáměr rodičů, který vyvrcholil až odchodem z domu a ocitnutím se na ulici už v dětství. Ve výpovědích uživatelů se objevila i alkoholová závislost obou rodičů, nebo výchova prarodiči, případně odložení dítěte do náhradní výchovné péče. U respondentů, kteří si založili vlastní rodinu, vztah vždy po nějaké době přestal fungovat a teď se svým protějškem již nestýkají. V případě, že mají děti, nejsou s nimi v kontaktu, ve většině případů to ale respondenty citově zasahuje. Co se týče vrstevnických skupin a přátel, tam se už výpovědi respondentů velmi rozcházejí. Někteří byli samotáři, jiní neměli v sociálních vztazích potíže, další nemají potřebu se s kýmkoli stýkat. I v této rovině jsem ale vypožorovala jisté pravidlo. Až na jednoho respondenta, kterému vrstevnická skupina nahrazovala rodinu, se u všech ostatních odvíjela úspěšnost v dalších kolektivech od situace v rodině. Jedinci z problémových rodin měli velmi často potíže se začlenit, nebo o začlenění ani neměli zájem.

Moje výzkumná otázka ale zněla takto:

„ Jakým způsobem ovlivňují sociální aspekty života uživatelů azylových domů jejich motivaci ke znovuzачlenění do společnosti? “

V závislosti na ní jsou mé poznatky následující:

Sociální aspekty jsou velmi výrazným faktorem ovlivňující motivaci klienta ke změně a u většinové části zkoumaného vzorku jsou i hlavním důvodem, který dostal uživatele služby do jejich současné situace. U většiny respondentů byl důvod, proč přišli o střechu nad hlavou rozchod s partnerem. A právě schopnost fungovat v sociálních vztazích se formuje primárně v rodině a sekundárně ve vrstevnických skupinách. Z těchto faktů můžeme vyvodit, že problémové rodiny byly jedny z hlavních příčin nefunkčnosti partnerských vztahů u většiny respondentů.

U mnoha klientů nedostatek primární či sekundární socializace zapříčinil, že nejsou schopni ve společnosti standardně fungovat, dodržovat jistý řád a chodit do zaměstnání, což má za následek obrovské množství dluhů, které poté vede klienta k rezignaci a nechuti cokoli se svou situací, kterou vnímá jako beznadějnou, dělat. Klient se poté ocitá v začarovaném kruhu, který ho vede k hledání únikových řešení, může pak mít suicidiální sklony, nebo reagovat agresivně na okolí, které mu nabízí pomoc.

Z mého výzkumu dále vyplynulo, že respondenti, kteří jsou schopni fungovat v sociálních vztazích, se nedostali do takových finančních problémů, jako ti, kteří žádné sociální vazby neměli. Navíc jsou tito i motivovanější k řešení své situace a nepropadají rezignaci v takové míře.

Na mém zkoumaném vzorku se tedy jednoznačně potvrdilo, že primární a sekundární sociální aspekty života uživatelů azylových domů jsou určujícím faktorem pro motivaci klienta ke znovuzачlenění do společnosti.

Jak jsem již ale uvedla, „, hypotézy či teorie vzniklé na základě kvalitativního výzkumu není možné zobecňovat. Jsou platné jen pro vzorek, na kterém byla data získána.“ [Švaříček, 2007 : s. 73]. Proto je třeba se vyvarovat jakýchkoli zobecňujících tvrzení.

Závěr

Fenomén bezdomovectví jako projev společenského vyloučení se zdá být již nedílnou součástí naší společnosti. V důsledku nedostatku zájmu a informovanosti o tomto jevu jej společnost vnímá velmi negativně. Cílem mé práce bylo v rámci teoretické části přiblížit veřejnosti svět osob bez přístřeší, popsat způsob fungování organizací, které se zabývají pomocí těmto osobám, ale v neposlední řadě, jak již naznačuje název mé práce, zdůraznit propojenost sociálních aspektů života jedince s jeho současnou situací.

Každý člověk si kolem sebe během života vytváří jistou sociální síť, ať už prostřednictvím primární socializace probíhající v rodině, nebo socializace sekundární, pod kterou můžeme zahrnout všechny kolektivy, ve kterých se jedinec během života pohybuje. Když některá součást této socializace nefunguje správně, nebo dokonce chybí, může tato absence způsobit změny v osobnosti jedince zapříčiněné nesprávným vývojem sociální inteligence. Ty pak v průběhu života způsobují potíže v sociálních vztazích a od nich se odvíjející okolnosti, které mohou jedince dovést až ke ztrátě přístřeší. Zde ale jejich vliv nekončí. Důležité je, jak se jedinec ke své situaci postaví a jestli má motivaci ji řešit.

Zkoumání propojenosti motivace ke znovuzачlenění do společnosti v souvislosti se sociálním zázemím, které jedinec (v současné době bez přístřeší) měl k dispozici, je základem výzkumné části mé práce.

Prostřednictvím kvalitativního výzkumu, zahrnujícího metody rozhovorů a analýzy dokumentů, jsem hledala souvislosti mezi sociálními aspekty života uživatelů azylových domů a jejich motivací ke znovuzачlenění do společnosti. Z vyzkoumaných faktů jsem poté sestavila kazuistiky jednotlivých uživatelů služby.

Tyto kazuistiky jsem zanalyzovala a z mého výzkumu vyplynulo, že sociální aspekty jsou u zkoumaného vzorku určujícím faktorem pro motivaci uživatelů azylových domů ke znovuzачlenění do společnosti.

Věřím, že přínos práce tkví nejen v poskytnutí informací a fenoménu bezdomovectví, ale hlavně v upozornění na nezanedbatelnou roli sociálních vztahů a jejich vlivu na další život jedince, a to nejen u osob bez přístřeší.

7 Použitá literatura

DUŠEK, Karel a Alena VEČEŘOVÁ-PROCHÁZKOVÁ. *Diagnostika a terapie duševních poruch*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 632 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1620-6.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 218 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4727-813

HORÁKOVÁ, Milada a Přemysl NOVOTNÝ. *Současné podoby bezdomovství v České republice: pilotní sonda : výzkumná zpráva*. 5. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1997, [77] s. Psyché (Grada). ISBN 80-238-0948-2.

HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. [1. vyd.]. Praha: NADĚJE, 1996, 107 s. ISBN 80-902-2920-4.

KOPŘIVA, Karel a Přemysl NOVOTNÝ. *Lidský vztah jako součást profese: učebnice metod sociální praxe*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006, 147 s. Psyché (Grada). ISBN 80-736-7181-6.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk-prostředí-výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 309 s. ISBN 80-717-8473-7.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. Psyché (Grada). ISBN 978-807-3871-000.

RICHTEROVÁ, Bohdana a Lenka ORGONÍKOVÁ. *Různé cesty pomoci: porovnání teorie a praxe sociální práce s lidmi bez domova*. Krnov: AKLUB, 2008, 72 s. ISBN 978-802-5415-627

ÚLEHLA, Ivan a Přemysl NOVOTNÝ. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 128 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-86429-36-6

VÁGNEROVÁ, Marie a Přemysl NOVOTNÝ. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky: učebnice metod sociální praxe*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, 444 s. Psyché (Grada). ISBN 80-717-8214-9.

Internetové zdroje:

ŠTĚCHOVÁ, Markéta ; LUPTÁKOVÁ, Marina; KOPOLDOVÁ, Bedřiška. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie : Závěrečná zpráva* [online]. Vyd.1. Praha : Vydavatelství KUFR, 2008 [cit. 2011-10-10]. Dostupné z WWW:<http://www.scribd.com/doc/62592614/2/Pravni-upravy-vztahujici-se-k-bezdomovectvi>

Zahraniční literatura:

JENCKS, Christopher. *The homeless*. 1.vyd. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994, viii, 161 p. ISBN 06-744-0595-1.

RAVENHILL, Megan. *The culture of homelessness*. 1.vyd. Burlington, VT: Ashgate, c2008, xx, 274 p. ISBN 07-546-7190-9.

8 Přílohy

8.1. Osnova pro rozhovory

Kolik je Vám let?

Odkud pocházíte?

1. Zavzpomínejte na své dětství.

Jaká první vzpomínka se Vám vybaví, když se řekne slovo dětství?

Proč na své dětství vzpomínáte rád(nerad?)

2. Máte sourozence? (Jaké jsou podle Vás výhody toho, být jedináček? Chtěl jste sourozence? Proč?)

Kolik? Bratry nebo sestry? Jaký je mezi Vámi věkový rozestup? Stýkáte se i nyní?

Popište Váš vztah k sourozencům.

Vzpomenete si na nějaký výrazný zážitek v rámci sourozeneckých vztahů? Povězte mi o něm.

3. Jak byste nyní popsal Váš vztah s rodiči?

4. Stýkáte se nyní se svou rodinou? Jak často? (Proč se nestýkáte? Můžete mi popsat Váš momentální vztah k Vaší rodině?)

Jaké ve Vás tato setkání vyvolávají pocity?

Jak Vaše rodina hodnotí Váš pobyt v azylovém domě? Neuvažoval jste o bydlení s rodiči, nebo jinými rodinnými příslušníky? (Z jakého důvodu?)

5. Kdybyste měl říci, jaký zážitek, nebo zkušenost z rodiny Vám pomohl nebo naopak uškodil ve Vašem životě, jak byste ho popsal?

6. Zavzpomínejte na školní léta. Co se Vám vybaví, když si vzpomenete na školu? Jak byste popsal Váš přístup k učební látce?

7. Vzpomenete si na Vaše představy o budoucím povolání? Můžete mi je popsat? Co zabránilo jejich splnění?

9. Byl jste během školních let součástí nějaké party? Jak Vás ovlivnila? (Jestliže byl spíše samotář, tak co ho k tomu vedlo)
10. Zavzpomínejte na to, jak jste se cítil ve školním kolektivu. Můžete popsat Vaše vztahy k vrstevníkům? Jak byste hodnotil zážitky s vrstevníky během školních let? Vzpomínáte na ně rád? (Proč?)
12. Je nějaká osoba ze školních let, na kterou máte výrazné ať už negativní, nebo pozitivní vzpomínky? Povězte mi o ní. Stýkáte se dodnes?
13. Jak se vyvíjel Váš život po škole? Dařilo se Vám najít práci? (Proč se nedařilo?)
14. Popište mi, jak jste se cítil v pracovním kolektivu?
15. Můžete popsat,co Vám nevyhovovalo na Vašich předchozích zaměstnáních?
16. Jak nyní vnímáte svůj život? Jste spokojený? (S čím ne? Co byste chtěl změnit?)
18. Jak jste se dostal do azylového domu? Jak se tu cítíte?
19. Můžete mi nějak popsat Váš vztah k spolubydlícím?
20. Je nějaká osoba mimo azylový dům (z rodiny, přítel, partner/ka) se kterou se pravidelně stýkáte? Povězte mi o ní. Jaký k ní máte vztah? Pomáhá Vám její přítomnost?
21. Jak vnímáte ostatní lidi mimo azylový dům? Jak se cítíte, když jdete po ulici?
22. Co si myslíte o životě mimo azylový dům? Jaké ve Vás vyvolává pocity?
23. Popište mi Vaše představy o budoucnosti. Co byste chtěl dělat?
24. Jaké jsou Vaše představy o budoucím bydlení?
25. Jaké jsou Vaše momentální nejbližší plány?

8.2. Ukázkový rozhovor

ROZHOVOR č.7 – Pan R.

V: Kolik je Vám let?

I: A já ani nevím...ne 9.1.1965 jsem se narodil, tak si to odpočítejte,je mi osmačtyřicet pryč a myslím si, že mám nárok na trošku lepší život,protože jsem celej život jaksi pracoval a hodlal jsem týhle společnosti dát někdy i to nejlepší, když to řeknu takhle...takže pracovat denně třeba 12,14 hodin nebyl problém.

V: Odkud pocházíte?

I: Pocházím z Podkrkonoší, jinak potom jsem bydlel Chrudim, Pardubice, taky Praha chvíli, protože jsem tam dělal důležitou funkci ve firmě...

V: Jak jste se dostal z toho Podkrkonoší až sem na Pardubicko?

I: No to tak bývá v životě že lidi migrujou za prací nebo za partnerem, takže oba dva důvody tenkrát přicházely v úvahu.

V: Zavzpomínejte teď na své dětství...co se Vám vybaví, když se řekne slovo dětství?

I: Jsem z učitelství rodiny, babička s dědou byli kantoři, kteří mě vychovávali, rodiče mě nevychovávali...sporadicky, protože otec...hm...v podstatě za jedno vysoký vojenský důstojník, za druhé zaneprázdněný pracovně za třetí stavba domu, takže v podstatě na mě měl hodně málo času...no..babička s dědou se mi věnovali neustále a myslím si že mě to hodně poznamenalo, protože děda je pozemský školní inspektor a ten mi neodpustil ani to když jsem nedovřel dveře u záchoda, takže byl jsem kárán i za takovéto záležitosti.

V: Odnsl jste si něco právě z téhle výchovy do dalšího života?

I: Odnsl jsem si to z té výchovy, že takhle na svého potomka rozhodně nebudu působit, protože mu to může způsobit trauma a skutečně tyhle předpotopní středověké metody výchovy nejsou úplně nejvhodnější a naopak při jeho vzdělání dědečkově pedagogickém vysokém bych čekal, že ob generaci bude někoho vychovávat trošku jiným způsobem, než direktivně ...

V: Co ta babička? Jak na ni vzpomínáte?

I: Jako na vekou ženu, která měla velký strpení a v podstatě velký...tak nějak soucítění s tím dědou, protože to nebylo lehký..

V: To znamená, že od té babičky se Vám dostávalo nějakého citového zázemí?

I: No kromě pedagogického i to citové, ano.

V: Máte sourozence?

I: Mám, dva.

V: Jak jste věkově mezi sebou?

I: Po dvou letech.

V: Měl jste s jedním z těch sourozenců třeba bližší vztah?

I: S oběma v podstatě ale dá se mluvit o kamarádství, není to sourozenecký vztah, nevyrostali jsme spolu až tak úzce.

V: Vzpomenete si na nějaký výrazný zážitek se sourozenci?

I: Když mě sestra kopla motyčkou do hlavy, na ten si vzpomínám do dneška, protože tady mám díru.

V: Jak se to stalo?

I: Měli jsme od babičky přidělené záhonky, nebo takhle, dvoreček, kde byl samý rmen a prostě museli jsme plevat no, ale motyčka byla jedna a my jsme byli 2...sice jsem byl starší, ale sestra vyhrála.

V: Stýkáte se teď ještě s někým z té rodiny?

I: Sporadicky, celkem není zájem ani z jedné ani z druhé strany.

V: Teď se zeptám na školní léta...jak na ně vzpomínáte?

I: V dobrém a řekl bych...tak nějak i by se tam člověk rád vrátil kvůli některým záležitostem.

V: A co se týče přímo toho učení?

I: Jaký může být přístup mladého hochy, kterého zajímá všechno jiné, než učivo. Tak samozřejmě co se týče ZŠ tak nebyl absolutně žádný problém, problém jsem měl spíš s tím, jak z těch dobřejch známek udělat malinko horší, abych se nestával terčem pro ostatní. No na ty střední tak jak to bylo tak to bylo průměr, takže... a jelikož děda s babičkou položili knížky v 68mym, tak jsem měl vystaráno s dalším studiem, takže až po 89tym...transfer Švýcaři a další vzdělávací instituce, nadace a prostě a při zaměstnání, což nebylo zrovna nejlhčí...

V: A co se týče vztahů mezi vrstevníky, měl jste nějakou partu, se kterou jste se stýkal?

I: No parta existovala vždycky do té doby než byl průšvih že jo, takže...

V: Vzpomenete se na nějaký takový nejvýraznější průšvih?

I: No třeba se učit kouřit nebo chodit na černo na ryby, protože jedinej z nich jsem měl lístek ale muselo se dozorem, takže jsem spadl do jejich skupiny na černo chytajících, tak jsem málem přišel o ten lístek, takže spíš takováhle školácký blbůstky, nikdy co si pamatuju nedocházelo třeba v tom našem okruhu ani mezi těmi spolužáky až na jednu výjimku k šikaně, prostě to tenkrát nebylo, spíš ti kamarádi tághli spolu, maximálně ty s náma nepudeš na jablka, ty běž za holkma a a takovýhle no a prostě jinak ono asi i jinej přístup nebo prostě jiný to je na vesnici, jiný to je ve městě, prostě a doba tenkrát a dneska se asi nedá vůbec rovnat.

V: Vy jste vyrůstal na vesnici?

I: No, je to městys...takže je to vesnice.

V: Měl jste tam nějakého nejlepšího kamaráda, na kterého vzpomínáte dodnes?

I: No tak já bych to až nezařazoval jako nejlepšího kamaráda..

V: Tak nějaká výrazná osoba, se kterou jste se stýkal častěji než ostatními?

I: No tak určitě.

V: A stýkáte se dodnes?

I: Hm..jsme v kontaktu ale to je tak na úrovni jednou dvakrát za rok, ale je to jen tak že si třeba pošleme čumkartu, nebo jsme se i navštívili, ale tím jak jsme rozdělený, tak toho, co bysme si řekli novýho tím je bych řekl 20% a na co se dá vzpomínat, to je všechno probraný, takže..

V: Vzpomenete si na Vaše představy o budoucím povolání v dětství?

I: Vzpomenu si nejen na moje představy ale i na zařazování babičky a dědy do svého potencionálního budoucího zaměstnání, no tak to je šílenost že jo samozřejmě učitel babička s dědou,s čímž jsem nesouhlasil, já jsem chtěl bejt lesník z lesníka jsem překvalifikoval všechno tím, že zhruba od 6té třídy jsem se zabýval radioamatérismem, tak v podstatě všechno jsem podřídil tomu elektrosměru.

V: Já na to navážu...když jste dostudoval, jak to bylo s těmi pracovními příležitostmi? Dařilo se Vám najít práci?

I: No jelikož otec odešel od maminky a dostavělo se úspěšně aspoň tak by se tam dalo bydlet, tak mi nezbývalo nic, než se o ně postarat o ty 2 sourozence. Nebylo to lehký, takže z mýho platu jsem dotovoal domácnost. Sestra v posledním ročníku gymnázia, brat v druháku a sestra se chystala na vysokou školu, takže otec nedal nic i když vysokoškolský vzdělání, nic nenasvědčovalo tomu, že by byla vůle nás vůbec nějakým způsobem zabezpečit a o mě prohlásil, že je jedině rád, že ze střední školy jdu přímo pracovat a že nepokračuju ve studiu.

V: Podporoval jste ty sourozence i dál, třeba tu sestru na vysoké? Jak dlouho to trvalo?

I: Ta podpora trvala zhruba po celou tu vysokou školu, i když potom jsem si založil vlastní rodinu, takže byla ta podpora spíš na té bázi, přijed', stav se na víkend u nás, dostaneš najíst, napakuju tě s sebou, takže tímhle způsobem, než kdybych jí dával peníze, protože můj první kariérní postup byl až po roce a to o nějaký tři stovky, takže z toho se na tehdejší poměry dalo nějak tak akorát vyžít, protože co si pamatuju tak nájem jsme měli 500 korun zhruba.

V: Dokážete říct, kolika jste prošel zaměstnáními za život?

I: No tak zaměstnáními, protože jsem se i stěhoval, tak jsem prošel více zaměstnáními, což bych řekl je výhoda, takže člověka má větší rozhled a hlavně jsem tu profesi změnil z tý elektro na profi manažera takže..

V: Z jakého důvodu jste na té manažerské pozici skončil?

I: Z jakého důvodu..já jsem neskončil v podstatě tím, že nemám pracovní uplatnění ve svých letech a v podstatě svými parametry věkovými nevyhovuju na tuto pozici, tak prostě tak to bývá.

V: Potom už jste tu práci nenašel?

I: Našel ale ta práce v podstatě byla pojmána prostě tím, kdo nabízel tu práci úplně jinak a manažera si představuju tak, že rozhoduju o svých věcech a o věcech ostatních a nesu za to plnou zodpovědnost a ne že mu dělám koště a budu jenom poslouchat világoš za to, že tohle všechno cos udělal špatně tak to je tvoje vina to co se povedlo dobrýho to je náš výsledek.

V: Jak to teď vypadá s prací u vás?

I: S prací to vypadá tak, že se o ni zajímám samozřejmě aktivně a snažím se nějakým způsobem zapojit, my jsme se spolu bavili jak jsem byl v tý agentuře, tam to bohužel dopadlo jak to dopadlo, taky jsem pro ně starý, další brzdou je to, že nemám v současné době mobil, protože mi byl zcizen, takže jediné přes mail komunikuju to zatím zůstává prázdný, každej kdo slíbil, že napíše, tak nenapsal, takže dá se říct beru i takový ty náhodný brigády a tak dále, jako nesedím na zadku a prostě snažím se sám sobě nějakým způsobem pomoci. Nečekám až prostě tadyhle zahřmí a..

V: V rámci azylového domu je možnost prodeje Nového prostoru. Využil jste ji?

I: No zatím jsem se seznámil s tím Novým prostorem a tak nějak se s tím seznamuju.

V: Uvažujete o tom, že byste to zkusil?

I: Uvažuju, ano.

V: Já se ještě vrátím k těm předchozím zaměstnáním, co se týče těch pracovních kolektivů, jaké jste mezi sebou měli vztahy? Se spolupracovníky, zaměstnavatelem...

I: Hm... v podstatě nadstandardně dobré.

V: Je někdo z té práce, na koho vzpomínáte, nebo s kým se ještě stýkáte teď?

I: V podstatě z práce no tak protože to bylo víc zaměstnání, tak těch kolegů byla spousta a na co tak nejlepší vzpomínám...když jsem v podstatě po škole nastoupil na první místo čili to bylo THP místo a začal jsem si budovat pozici.

V: Vy jste ještě říkal, že pak jste si založil vlastní rodinu..

I: Ano.

V: Jaký teď máte vztah?

I: Kluk je odrostlej, kluk je velkej, stýkáme se občas, matka byla učitelka, takže to byla zase taková ta dědova výchova, zvláštní pedagogika, takže pro mě měla zvlášť velké pochopení, jak jsem vždycky v legraci říkal...no..víc Vám asi neřeknu.

V: Dobře. Jak teď vnímáte svůj život? Jste spokojený?

I: Snažím se tu situaci nějak ustát a samozřejmě spokojen nejsem, kdybych byl spokojen, tak nejsem rozhodně na azyláku a tak dál...hm...myslím si,že tohle nikomu nemůže vyhovovat, některým to možná momentálně vyhovuje a lebeděj si v tom, ale poznaj časem že tady tohleto není východisko, proto je to tady omezený jenom na dobu jednoho roku tak, aby tenhle časovej interval donutil lidi něco dělat, což je správně.

V: Jak jste se dostal sem do azylového domu?

I: No byl jsem na noclehárně v podstatě byla mi nabídnuta takhle možnost.

V: Jaké okolnosti Vás přivedly na tu noclehárnu?

I: No v podstatě to, že člověk nemá střechu nad hlavou... a nechce samozřejmě tu střechu nad hlavou řešit těmi způsoby, kterými prostě nechce..

V: Vy tu bydlíte na pokoji s ostatními, můžete mi popsat tu Vaši komunikaci?

I: Tak v podstatě se bavíme normálně, já nevim...

V: Máte tady nějakého kamaráda?

I: Jsou lidi, se kterými víc diskutuju, těch kluků je víc, ale 3 mám nejbližší, neprotěžovanější v těch rozhovorech.

V: Jak vidíte Vaši ideální budoucnost?

I: No, ideální bych neřek, ale viděl bych to tak, že za jedno jsem trochu zdravotně rozhašenej, potřebuju se dát do kupy, to je pro tu budoucnost a pro mě velmi důležité, samozřejmě si najít to místo a samozřejmě si najít svoje bydlení, to jsou takový 3 stěžejní úkoly, který musím nějak zvládnout prostě, zatím co mi poskytnou tady ten azyl.

V: Jaký krok plánujete úplně jako první?

I: Tak samozřejmě pokračovat průběžně a kontinuálně v hledání práce, co se týče toho zdraví, tak samozřejmě do kostela kvůli tomu chodit nebudu jo, abych se modlil, jestli to bude lepší, to uvidíme třeba po tý zimě je člověk hodně takovej jako ztratil energii a ta psychika je na štíru, takže tím jarem si myslím že to bude trošku lepší a lepší, taky samozřejmě když se podaří najít taky trošku stabilnější práci, tak Vás to dostane úplně někam jinam, no... a co se týče té vlastní střechy, to je potom odvislý od nějakých peněz a ty se musej vydělat tou prací... protože jinak to neumím, já krást neumím a takovýhle věci taky ne, to většinou okradou vždycky mě.

V: Jakým způsobem tu práci hledáte? Co Vám v tom pomáhá? Je to internet, nebo chodíte po těch místech?

I: Zatím teda jsem vysondoval na doporučení několik těch zaměstnavatelů a to bylo buď na doporučení lidí zvenku, nebo tady z azylového domu, tak jsem to obešel prostě. Samozřejmě úspěšně i méně úspěšně, ale to co bylo úspěšný to jsou skutečně brigádičky jeden dva dny a to je tak všechno.

V: Můžete mi na závěr ještě popsat jak vypadá Vás běžný den?

I: No každej je jinej, protože každej den mám nějaký hlavní úkol a tím, že máte spoustu obslužných činností, na který jste nebyla zvyklá, člověk si musí všechno sám a sám, takže běžný den, takže vstanu, mám od předešlého dne nějaký plán, třeba nalepenou od pátku v peněžence takovou cedulku, že má v 9 být tady, tak jsem v 9 tady, popovídáme si o tom, uděláme z toho nějaké závěry no a potom mám v podstatě být u Zelené brány kvůli schůzce, pak jsem se chtěl vydat do Polabin na denní centrum, kam chodim, teď jsem teda vynechal asi 2 dny, kde jsem uklízel a pomáhal jsem uklízet za polévku a za kávu, což odměna nerozhoduje ale rád jsem pomoh, takže to denní centrum no a potom samozřejmě, pokud jsem se nechyt M., protože s M. máme ty rozhovory byly opravdu vždycky až do večera, takže třeba šestihodinový monolog.

V: A potom jdete spát...

I: No, potom se snažim usnout a někdy to nejde.

V: Dobře, to je ode mne všechno, děkuji Vám za rozhovor.

8.3. Ukázkový záznam o klientovi z azylového domu

Jméno a příjmení: xxx

Klíčový pracovník: xxx

KONZULTACE 15.5.2013

Téma rozhovoru: IP

S panem XXX jsem se včera domluvila na přesunu konzultace na dnešek. Souhlasil. Pan XXX si sháněl práci. Navštívil pracovní agenturu Index Nosluš, Manpower. Nechal tam životopis a vyplnil dotazník. Sdělili mu, že se mu ozvou. Volala paní s nabídkou práce z Indexu na jeden den, ale je potřeba mít zdravotní průkaz. (cca. 600,-Kč). Pan XXX na něj nemá peníze. Splátky C..... také nehradí, jelikož má peníze tak akorát na živobytí. Snížení splátek u C..... nepřipadá v úvahu, pracovník infolinky snížení splátek zamítl. Pan XXX má uhradit ještě plyn.

Byl osobně ve F....., také se byl ptát na T..... na pomocné práce do kuchyně. Pan XXX má velký problém s komunikací. Společně jsme prošli, jak má komunikovat se zaměstnavatelem při volání na nabídku práce. Dostal postup jednání se zaměstnavatelem. Nabídla jsem mu, že pokud by našel nějakou nabídku práce, může se zastavit za mnou nebo za PSS a zavolat si.

Pan XXX byl za PSS ohledně založení emailu. Nakonec výuku vzdal, jelikož tomu nerozumí. Nabídla jsem mu, že na nabídky práce můžeme odepisovat spolu nebo i s PSS. Také jsem mu doporučila optat se na ÚP na výuku základů na PC. Pan XXX by tam měl jet až v srpnu. ÚP má ve

Na další konzultaci: hledat práci

Další konzultace: 29.5.2013

Délka konzultace: 30 minut